Контрольный экземпляр

Массе а мехкий пролетареш, вIашагIкхета!

СЕРДАЛО

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ НОХЧ-ГIАЛГIАЙ ОБКОМА, НОХЧ-ГIАЛГIАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ОРГАН

«СВЕТ» Орган Чечено-Ингушского обкома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров ЧИАССР

Газет арадувл 1923 шера денз ★ ШИНАРА, 23 АВГУСТ, 1990 ШУ. ★ № 90 (7904). ★ Мах 3 кеп.

Мехкахощцара безам

Укх деношка, Х. Нурадилова цIерахча Нохчий паччахьалкхен драматически театре общественноста викалий, ди лелаберий наьха вIашагIкхетар хилар Иорданерча вай мехкахошца: «ДжамаIа» яхача Нохчий благотворительни общества председателца, шейхаца Абдул-Баки Джамоцеи цун секретараца Абдулла Саддатацеи. Зале — кIай можамаш йола къоаной — республика тайп-тайпарча районашкара ХьажЦIа а баха цIабаьхкараш, интеллигенце викалаш, общественность, кагирхой.

ВIашагIкхетар хьалийлар НГIАССР Министрий Совета Председатела хьалхарча заместитела Г. Х. Эльмурзаевс. ТIаккха вIашагIкхетар дIахьоча журналиста Л. М. Яхьяева дош делар шейхана Абдул-Баки Джамона.

Цо дийцачо дог тоха ца долийташ витанзар цхьаккхе а. Гулбеннарашта хьамсара хийтар нохчий мотт тIехдика хар а Даьхенцара бIайха безам а вайнаьха Iаьдалаш хар а лархIар а.

— Со хьалхагIа а ихав Даймехка цIа, — аьлар Абдул-Баки Джамос, — Бакъда, хIанзара со вар къаьстта да, ше официальни доландаь. Са декхар — шерагара шерага-шерлуш дола вай бувзамаш чIоагIдар. Нохч-ГIалгIайченца моллагIча дакъе бувзамаш хьаллаца кийча да тхо: экономически, культурни, дина бувзамаш, ишта кхы дIахо.

Шейха Абдул-Баки Джамос вай мехкахошта совгIата дина литература денад. Из литература Iарбий мотт Iомабе, ислама истори ха безам болчарна лаьрхIа да.

ХIаьта, «ДжамаIа» яхача Нохчий благотворительни общества секретара Абдулла Саддата дийцар мишта карагIдаьннад Иордане бахача нохчашта шоай мотт биц ца бе, дай Iаьдалаш лораде.

— Из тхона карагIдалара керттера бахьан да, — аьлар Абдулла Саддата, — Тхо даим барттайна хилар, тхона юкъе цIаккха а довнаш ца хилар. ЦхьоагIонцеи бартацеи мара хозде могаргдац вахар цхьаккха халкъана.

Хьаьший даькъала бувцаш къамаьлаш дир республика культура министра А. Г. Киндарова, Нохч - ГIалгIай бусалба наьха духовни управлене муфти волча Шахид-Хаджи Газабаева, НГIАССР халкъа депутата Л. И. Хациева, яздархоша М. Мусаева, З. Яндарбиева, Казахстанерча «Вайнах» яхача культурни центра президента Х. С. Дадаева, СССР халкъа депутата С. Авторханова, Назрановски района НаьсарКертерча маьждига имама Ахьмад-Хаджи Пошева, ишта кхычар.

Къамаьлаш мел даьраша белгала дир массадолча къамий бартои вIаши болча безамои моллагIа а халонаш кагъергйолга, «перестройка» наькъагIа вай дIахо дугаргдолга.

БУСАЛБАШТА —КХАЪ

Ди лелабераштa доккха дика хиннад, г. Грозне хьалде лаьрхIача маьждига ларда хьалхара кхера Iобиллар Иорданера енача делегацена керте лаьттача шейхо Абдул-Баки Джамос.

Из хоам вай республике бахача нахага дIакхаьчаб.

Бусалба ди лелабераш шоайла кхааш доахаш гIадбахар.

Дукха ха яц наьха ди лелабара бокъо кIезига хинна. Дингца лира къовсам лоаттабаьб масайтта шера вай мехка. Цу къовсамах баьнна пайда а бац, зе мара. Из дика кхета а даь, хIанз тахан вай мехкарча перестроечни ханашка шоай лоIаме моллагIа а ди лелабераштa шерра, конституце тIа мааллара, паргIато еннай ди лелабе.

Дукхача районашка хьадийлад маьждигаш.

Пхиъ-итт шу хьалха теша хала дар г. Грозне сел доккха хоза маьждиг хьалдергда аьлча. ХIаьта тахан из бакъ а хинна хьаэттад.

Цун проекто хьахьокх шийхозалга, доккхалга диллача цо мел спирда йоаккхаргья шийна гонахьара моттиг. Из вай столица доккха архитектурни памятник а хинна дIаоттаргда.

Вайна махарра динах тешача наха кхетаду социалистически строяс, къаьстта укх тIеххьарча перестроечни ханашка сага ший, дагардар паргIатта дIаала, ший говзал гучаяккха, ший дего къоабалдер хьаде йизза паргIато ялар. Цудухьа, дина керте латтараш раьза ба общества вахара юкъе дакъа лаца, дика къахьега, патриоташ хила, дерригача дунен тIа машар хилара тIехь къовсам лоаттабе, нах тIахьехаш хьехам бала йиш йолаш шоаш хилара.

Белгалдаккха доагIа вай республикерча динах тешаш болча наха керте латтараша кулгал а деш доккхий беркате гIулакхаш деш моттигаш хилар, вешта аьлча, цар наха, къаьстта кагирхошта бокка имане хьехам луш, нах къахетаме гIулакхаш дара тIаберзабеш, хатар хиннача новкъостал дара нах оарцагIбоахаш, зуламе, харцахьара гIулакхаш наха гоамдолийташ хилар.

Цудухьа, вай тешам бовц бусалба ди лелабарий юкъмоттиг а хинна г. Грозне керда хьалдеш латта маьждиг дIаоттаргхиларах а шоай цIена уйлаш а гIулакх а цига дIахьоргхиларах а.

Т. МАЛЬСАГОВА.

ДОАКЪАР IАЛАШДЕШ

ФОТОРЕПОРТАЖ

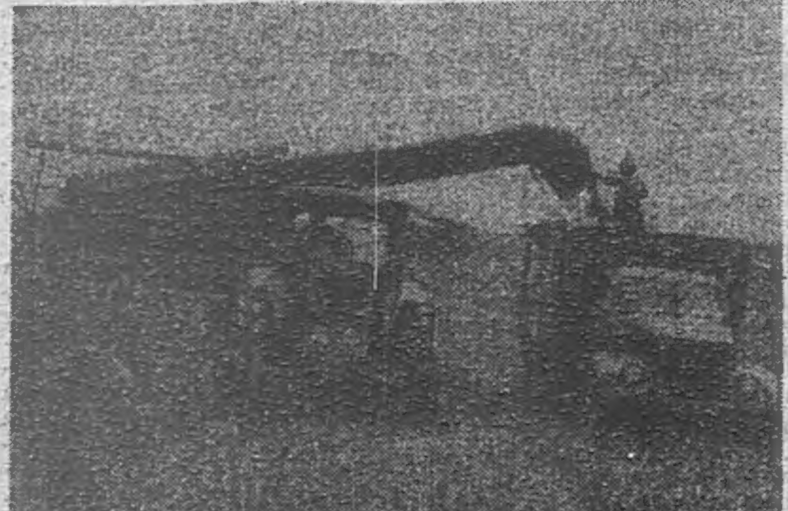

Грозненски района «Куларинский» совхоза механизатораштa хьалхашка доккхий декхараш латт. Фуда лаьрхIа а вешта а ялат паччахьалкхенга дIачудалара шаш тIаийца хиина декхараш а план а тIеххоачашъяьй цар.

ХIаьта хIанз механизатораш йоли силоси кийчъеш ба. Пол кийчъеча къахьегаш ба йоккха опыт йола механизатораш Саидов Руслан, Макалов Хизар. Вечнев Iумар, аргIаш деш бола М.-А. Берсанов, иштта кхыбараш. Цар хIанзле аргIаш даьд цхьоалагIчеи шоллагIчеи сортах йолча 660 тонн аьлах, 1200 тонн чах.

ХIаьта механизатораш Х. Витиев, Н. Юсупов, К. Ибиев, водителаш А. Ильясови И. Усмановн мамогга силос яша йоллаш ба. 7—8 дийнахьа 1300 тонн совгIа силос кийчъяьй цар.

— КIаьдеи гIожеи доакъар кийчдара план шозза дукхагIа кхоачашъяьй укхаза, — йоахар духьал ниисвеннача совхоза керттерча агронома Колпиков Константина.

Механизаторий тешаме гIонча а новкъост а ва «техпомощь» яхача машинаца цар техника Iалашо еш вола Чебиев Биса. Цо техника лер тIа лелаяр бахьан долаш болх юкъах ца боалаш шаьрра дIабода.

Из духхьал шоай план механизатораша шолхаякккхар хинна Iац. Дай кица да «Аьхки хьоа кхийхкачун Iай яй кхийхкаб» яхаш.

Доакъарга хьежжа мара хилац доахан лу шура, цун хьоанал, маша.

«Куларинский» совхозера бараш шоай паргIатта Iа дакхха йиш йолаш ба укх шера.

Из ишта хилийтара бIаьсти яла гарга гIертача хана денз къахьегаш ба уж. Техника тоаеш, цоний, даьгIений, силоса дIаювча хьажкIий йоакхо еш. Дукххадар техниках тийша а ма дий укхаза.

СУРТАШ ТIА: 1. Силос тIаозаш ба; 2. Техникага хьожаш ва Б. Чебиев; 3. Силоса лаьрхIа хьажкIаш хьокхаш боахк; 4. Аьлах аргIаш деш ва Вечнев Iумар.

Я. ЦУЕВА сурташ.

МЕХКА ИСТОРЕН ДУКЪ СИЙЛЕНЦА ДАККХА

М. С. ГОРБАЧЕВА ОДЕССКИ ТIЕМА ОКРУГЕ ДАЬ КЪАМАЬЛ

Деза новкъостий!

Оборона министра Дмитрий Тимофеевич Язова се эскара ученешка хила хьехар дика а хеташ тIаийцар аз.

Учени йолча хана тхоашта хетараши оценкаши ювцаш дагадийлар тхо. Хоадам беш йола итогаши выводаши оашош ергья оаща служебни совещанешка.

Советски бIухой эггара чIоагIа бехктокхаме ба шоай халкъа хьалхашка паччахьалкхен кхерамзле бахьан — се мехка, Президент хиларах тарра, из белгалдаккха доагIаш лерхI аз шуца вIашагIкхийттача. Айса къамаьл деш, аз дувца лерхI мехка чурчеи арахьарчеи хьале тIема гIулакхех, Герзашцара. Низаш дегIадоаладарах. Бакъда юххьанца са ала безам бар мехка общественни уйлеи берриге практически болхи шоашта гонахьа кхестача дешаех лаьца.

Перестройка дIахьош вай хIанз да общество шерашкен итташ шерашкен дегIаухилга къоастадергдола геттара йоккхий решенеш е ха тIакхоачаш. Экономически система овлангара эргаяккха йолаеча эттаб мохк. Коллективни низ тIабохийташ, дерригача халкъаша дакъа а лоацаш, кIоаргга кердаяккха еза вай дуккхача къамех латта Союз. Геттара сиха хьахулаш я правови паччахьалкхен структураш. Ира эттад общества культурни, интеллектуальни потенциал лакхъяра декхар, из доацаш перестройка толам баларга дог даха хала да.

Карарча ханара драматизми бехктокхами латт перестройка политика дIахьош кийчдалара этап чакхъяьккхачул тIехьагIа хоадам беш долча хувцамий фаза хьаоттарах. Юха а гIеттад мехка кхела темацара общественни хетар — мел Iилмаца, исторически кIийлен тIа оттабаь ба вахара кердача формашка, общество керда яккхарга бода белгалбаь толам. Кхел боккъала а къоастаеш дола уж декхараш кхоачашдар дIахо а общества дерригача вахара демократизаци елга шер а деш, рынкага довлача хана доагIаш да.

Вайна духьалдаьлар рынкаца нах кхерабе, цунга довлар социалистически идеяна тIара довлар да, вахара хьал толхадеча вуташ да, яха уйла чуйоссае гIерти гIга. Мехка кулгалхой халкъа вахара хьал толхаде гIертар мара кхы уйла йоацаш ба, яхар санна хIама хул. Из позици эггара хьалха перестройка тIа ца эцача консервативни низий хьашташ доахкаш я. Общество эттача халонашцара бахьанаш а лехаш, кхохкамах пайда а эцаш уж гIертнийса латтарга хьожача рынкага довлара деча гIулакхех нах щекбаха, цу наькъаца хьал толхаде, общество кердаяккхара процесс юхаоза. Из леладаьча наьха хьашташ атта гучадовл. Цар тIеххьара низ тIабахийтаб командно - административни системa; цунца ювзаенна вахара формаш лоаттаяра е кIезигагIа дале а уж юхаозара, цунца шоай хIанз дола хьал хилийтара, хIанзара позицеш лораяра. Иштта дувцар да алхха шийна болча пайдана, данне а дац халкъа хьаштех.

ХIанзарча дискуссешка кхы цхьаькха а, кхы кIезигагIа яржанза йола уйла а я: башха а дац общества экономически организаци моллагIа хуле, саг дика вахаргволаш хилчахьа. Цкъарчоа хеталу из формула вайна массанена а мегаргйолаш я, аьнна. Бакъда, из кIа:да аьнна да. Иштача позицена тIехьабараша шоай уйлаши дагадоахкараши наха довзийта арадаха лаьрхIа бац хIанзарчоа. Бакъда уж де гIертар гуш да — общественни сакхетам бохабар, нах ниисача новкъара бахар. Уж а гаьнна хьежаеш ба — социалистически идея ютаргйолаш общество кийчъе, хала эттача хьалах пайда а эцаш, из воча яккха а геттара дIаяккха, перестройка политически никъ хувца гIерташ ба. Хургдар довза вывод яра доккха хьаькъал эшац: цу шин оагIорахьара атакаш дуккхагIа хургья деш латта хувцамаш кIоарг мелу. ХIаа, мадарра аьлча, вайна хIанзе а уж гуш да.

Вайна-м, — ше оттаяьча тайпара йолча перестройка политика хьаллоацача вай гражданашта, со теш уж дукхагIа а ба — цун маIан дохаргдоацаш дус: социалистически идея кхоачашъяр, экономически политически система кIоаргга эргаяккхарга гIолла, общество правственни тоаярга гIолла социализмага цIена никъ лацийтар. Общество кортамукъале, демократи чIоагIъяр, саг лоархIаргвола гIулакх оттадар, ший говзал гучаяккхара, вахара планаш кхоачашъяра сага эша хьалаш хьахилийтар. Гой из да вай де лерхIар.

ХIанз дуви социализма, кризисах, цул чIоагIагIа — из исторически ийша хиларах: Сога диллача, аз ях бIарчча хьайийцача, социалистически идея ийша яц, ийша я ший тIеххьарча ханз Ленина дIаяьккха социализма терминологеца хьулалуш йола утопически аьрдехьара радикальни военни коммунизм. Къаьстта цудухьа СССР-е вай гIулакх да социализм ийша хургйолаш хетийташ а йоацаш; социализма маIан вай ханара кхеталара кIийлен тIа из кердайоалаши меттаотташи хетийташ йолча кризисаца. Вай йола опыти дунен теоретически уйлана карагIдаьннараши теркаме а эцаш, вай кхетаду социализм дунен культураи адамийн юкъарча уйлани гуманистически гIулакхашка овлаш кхоача сийлахь-йоккха идея йолга. Из капиталистически общество болхлой классо къовсам лоаттабеш хьахинна, хIаьта хIанз эггара дукхагIдолча демократически низий хьашташ кхоачашдеш бола общественни болам хиларах тарра. Цивилизаци дегIаяра хьаьддача боараме хьахинна а хIара халкъа исторически торонашка, башхалонашка а хьежжа. Социально - политически строй хиларах тарра, эггара тайп-тайпарча варианташка лоаттаеш йола а.

Социализмах вайна хетац сецаяьнна модель, чакхъяьнна форма. Из массаза йола процесс я, ший кIийлен тIа сага бокъонаши кортамукъален, экономически политически демократи шеръяра а чIоагIъяра а, эксплуатаце массе тайпаш, социальни къамини низ белгаа дIадаккхара, социальни ниисхон коллективни барт-цхьоагIон котъялийтара а саг массе а оагIорахьа дегIаахийтара тIехьа лоаттабу къовсам бола болам ба. Из да, мадарра аьлча, перестройка концепце маIан.

Тахан из кхоачашъяра тIехьарча вай берригача балха юкъмоттиг экономически сфере йоал. Де дезаш хьалхашка латт кардинальни гIулакхащ, эггара хьалха хIама сага ший доалахьа хилара хьакъехкара дараш а долаш. Паччахьалкхен рузкъана хIанз монопольни алхха цхьан тайпара доал делга — из да экономике кризисни хьал оттара керттера бахьан а цу кризиса кIалхардовлара еш йола керттера духьале а.

Цо саг производства средствашца бувзам хулчара воаккх, производство дIакхухье хубеазам буи керттера дар къахьегамхочуни къахьегама коллективайи экокхухьеи ца безам буи керттера дар къахьегамхочуни къаторо дIайоаккх. ХIанзара цун форме из вай ерригa общество ювлайолийта административно - командни система. кIийле я, из дIа цаьккхача мохк меттаоттабеи кердабаккхеи вIалла йиш яц. Кхетадеш да Паччахьалкхен рузкъана монополи а лоаттаеш, экономически гIулакхащ лертIадаха, реальни рынок хьае гIертарах хIама ца хиннилга. Цудухьа керттера а тIехьатетта йиш йоаца а декхар да рузкъан да хилара гIулакхаш массанахьа а паччахьалкхен долчара дахарга гIолла эргадахар, монополизаци дIаяккхар. Вай декхарийла да рузкъан да хилара приватизаци е бакъда вай хержача боарамашка, из цкъарчоа баштамаше, теоретически ниса лоацаш санна хета мег. Бакъда алхха цкъарчоа. Сона раьза хила магац «пийшкагара дIадоладала деза вай», юххьанца рузкъа хьаIовча стаде хIана дац аьнна тIехьашка а довлаш яхарий выводашта. Из хургда вай общества долаш дараш теркала а ца деш аргIанара модель низагIа качйоллар. Цул совгIа вай кара я дегIадаьхкача мехкий опыт, къахьегамхоша монополешкара маьхагIа хьайию предприятеш; гIулакх ледаду рыночни экономика боарамашка: кхыметтел низ болча фирмашцеи концернашцеи толаме конкуренци а лоаттаеш.

Рузкъа паччахьалкхенна кара довцаш хилийтара декхараш эггара хьалхарча аргIанара дараш лархIа доагIа вай. Рузкъа къахьегама коллективашка кхачийтара, акционерни обществаш, кооперативаш, арендни предприятеш яхкара, хIаьта цхьайолча моттигашка — йоккха йоаца предприятеш наьха шоай доалахьа хургйолаш. эггара хьалхарча аргIана гIулакхаш деча сферей торговлей яраш а луш, дIаялара новкъа хьахургья хIама хьадеча, кортамукъа болча наьха ассоциацеш. Цу тайппара, хьахила йола лургья керттера дар а динамизма духбувла низ а наьха экономически безам, инициатива, уж бизза боахам лелабара хьакъехьа шоай лоIаме хилар. гIулакх шоашта товча тайпара леладар, шоай къахьегамах хьахинначох шоашта товр дар дола общество.

Цу гIулакха тIехь вай къаьстта лоархIам болаш лерхI юкъереи эIамигеи предприятеш, общество ма-могга могае еза предпринимательства уйла. Цу дерриганех бухсоццаш хьахулар хургда шерра экономически паргIато ялар. экономически методий новкъосталца, товар хьадерийн из дIайиндерийн хьашташ лерттIа кхоачашдар, баха нах, эггара хьалхарча аргIана кIезига торо яраш социальни лорабелга Iалашдар духьа демократически паччахьалкхено ниисъеш йола бокъонца йола рынок хьаяр. Рыночни экономикагIа лерхI йоагIаш йола институташ хулга рынка инфраструктура оалаш мел дар хулга. Дувцар да банковски, кредитно - финансови, налогови система кардинальни эргайоаккхилга — из а де деза тIехьа ца тетташ, деш а да.

Са безам бар кхы цхьаькха геттара лоархIаме хетар массанена а дIадовзийта. Рынкага довлар геттара кIоарга, чоалхане, берригача бахача наьха сакхетам юха керда баккхарца, ерригача кадрай лакхера денз лохе кхаччалца йолча ерригача кадрай балха кердача боарамца ювзаенна процесс я. Автоматически укхаза хIама дулургдац. Барта хургдоацаш дIаяккха еза соцамий низага догдоахаш йола вай оамал: решени тIа мацийцайий, долла хIама шишегIа дIагIоргда яхилга. Дукха мехкаш да рыночни экономика йолаш, бакъда цо, дегIадаьхкача мехкашка санна, пайда бинзар цига. Укхаза кхетаде дезар да хIанзарча рынко дIадех экономика сфере йоккха квалификаци йола кадрови корпус, хIара балха моттиге геттара чIоагIа дисциплина хулга, аз аргдар ший гIулакх а кхычар къахьегам а лоархIаш хулга.

Дистал баш производствера, торговлера, финансашкара вай инженерни, управленчески кадраш, экономикана гIулакх деча информационни системай боарам, продукце дикал дегIадаьхкача мехкашка йолчунца, тIаккха шоана гургда лоацача хана цу параметрашка мел гаьна даха деза. Цунга кийчъе еза хIанз ерригa общество Iилма, хIанзарча технологе новкъосталца, юкъара культура, массанахьа а говзали бехктокхами лакхбарга гIолла. Юххера а цу дерригане йолаялийта еза боахам хьаькъале лелабе, къахьегама, материальни, финансови ресурсех рациональни пайда эца, затратни экономикана меттахьа хIама тоха йиш хулийтаргйола а ерригача обществана, хIара дезала, хIара сага бухсоццаш беркате хIама дахьаргдола а процессаш. Цох, халкъа вахара хьалаш тоадарах, латт белгалдаьхача дерригача хувцамий маIан. Вай массане а кхетаде деза: рынок ца хилча вайга кхоачаргдац хиланза даргдоаца товараш, дика дараш хIаьта а. Рынок йоацаш хила йиш яц экономически централизаци, хила йиш яц рузкъан да хилара паргIато, саг производства средствашта, лаьттана, ший къахьегамах хьахиначох ший лоIаме хьаштдара тIаверзаве. ХIаьта из ца хилча безам а бац — вай экономикана эшаш бола мотор бац, болам а бац.

Рынок — из дукхагIа инициатива, дукхагIа изобретательность хилар да, бакъда, юххера а дукхагIа бехктокхами ка яларга догдоаха гIулакхи да. Наьха йиш хургья дукхагIа хIама даккха, дикагIа баха, шоай талантехи говзалахи шоашта а обществана а дукхагIа пайда эца. Социалистически хержар кхоачашдулургдац наьха къахьегамга, цар экономически безамга гIолла мара. Ищтача къахьегаме дIайоаккхалургья общество йийхка лоаттаю, из кризисни хьал тIара сихагIа мукъаяккхара новкъа йола деррига цхьатарра ниисду психологии иждивенчествои. Вайна хьалхашка латт социализм сага безамца вIаштIатохара декхар. Лоацца аьлча дуккха кардинальни гIулакхаш а деш, вай гIерт производственни коллективаш шоай лоIаме деIа йоалае, ведомственни диктат дIаяккха. ГIулакхаца чIоагIъе еза рузкъан да хилара бокъо цунна тIехьа мел доагIараща, мехка хьахилийта еза цун сий дара атмосфера. Рынок йоацаши саг рузкъан да хулга доацаши вайцига йоллалургьяц демократе, сага бокъоний, кортамукъа уйла яра а дош алара а тешаме лард.

Геттара боккха болх бе беза укх гаргарча бетташка рынкага довлара кийчлуш. Хьалхарча аргIана цIенхашта гIулакхаш де деза потребительски рынок лертIайоаккхаш, хIанз доxадаь латта боахама бувзамаш хьаллоацаш, хIанзара ерригa халонаш йоллаше а бухсоццаш мамогга дукхагIа хIама хьахургдолаш боахама шу чакхдаккха гIорта деза. Алхха стабилизаце боарамашка мара рынкага даха доладала йиш хургьяц.

ПерестройкагIа гIолла вай долхача социализма вариант эрга йола башхало я, цкъа аз дийца махиллара, социализмана кортамукъале ялар. Политически общественни структурай демократизаце лу гражданаша массе а боарамашка паччахьалкхен гIулакхашта юкъе дакъа лацара цхьатарра йола торонаш БIарчча хьайийцача вай политикаи экономикана лоаттабеча цун тIахьожамеи социалистичность Iалашъю Iаьдала ерригача органашка кортамукъа деча хоржамаша. Цунга бокъонца низ болийтараш къахьегамхой ба.

Перестройка социалистичностеи демократически характереи тешавеш долчарех цхьа хьокхам ба болхлойи ахархойи болам юха хьахилар. Из хIанз юха дIа мара болабеннабац. Укхаза дукха да кхетадаь хила дезаш а чIоагIденна дIаотта дезаш а. ХIаьта из перестройка аьттув балара принципиальни лоархIам бола къаьстта йола процесс я. Вай декхарийла да перестройке де лерхIараш болхлойи ахархойи боламо де лерхIарашца органично вIашагIхотта.

Экономикал кIезигагIа вай сатем боабеш бац къамий гIулакхашта юкъера кхохками вай союза кхели. ХIаьта хIанзалца ше хьаеннача пара йолаш кхы дIахо яха йиш йоацача эттай Советски Союз ше а. Бакъда, из дац из йохае гIертилга, сепаратизм бакъдеш, кердача тайпара из кIоаргга эргаяккха езилга да. Мехка халкъаш хIанз бахаш болча советски наьха хургйолча тIехьенна геттара доккхий хIамаш а кхоачаргдолаш бокъонца кхел къоастаю решенеш тIа эца еза.

Шеррача фронтагIа кийчдеш да союзни договор, из оттаду деррига хетараши хьашташи теркал даь хургдолаш, кIоаргга Iилманца, общественно - политически даьчох бухсоццаш дар хьахургдолаш. Вайна массане на а, новкъостий, из гIулакх духхьала дIааргда аз, къаьстта лоархIаме да.

(ДIахододар 2-ча оагIо тIа).

МЕХКА ИСТОРЕН ДУКЪ СИЙЛЕНЦА ДАККХА

(ДІахододар. Долалур 2-ча оагІо тІа).

Къам меттаоттара суверени бокъонаш демократически карарзаяра процессаш цу Іаткъаш хилац, вІашдухьаленаш йолаш, новкъа хете а, масса хана а конструктивни дувцар вІаши кхетадара уйла йолаш хул. Къамашта юкъера гІулакхаш ира латт, уж лаьІ ца ларал совгІа кхы а ирагІа хул. Цкъа укхаза, тІаккха кхычахь хьахул ира довнаш. Гуш да, ноцахь долча гІулакхаш, цхьацца долча низаца лайда ца эттача хьалах. Вай беррига бекхтокхам ба иштта йола полемика хьа да хилийтар, мохк кегаре оттаргбола событеш ца хилийтар, вай Сийлахь - йоккха пачхьалкхе йохаеь оттаргйолча ца кхачийтар хІьта а.

Къамашта юкъера гІулакхаш тоадар тІехь а ца тетташ, радикальни гІулакхаш да деза цхьаьна доацача хьале, из иштта дале а, оалаш хьахоз: союзни договор кийчабара сихвала везий - теш, яхаш. Вахаро ше Іомаболба нах из хилийза дарргдоацилга. Из кхетаде, яхаш дувц. Из вІалла гІаца доагІаш дац. Общества кризис йолча хьале юкъмоттигера дуалача низа а хьахулийт цхьаза да цу доаккхалу беррига мехкал а кхахметтел дунен халкъашта юкъерча плане а, кхераме хІамаш тІехьадара националистически хатар. Бакъда, союзни договор — ерригача проблемаш цхьан актах латта ренна яц. Из ЯІахьача а халача а процессе, хьалхьаленан вІаши тІеташ йиш йолчех гІулакхаша долхача хувцама юкъ я. Из къаьстта лоархІаме да хІанз, суверени пачхьалкхашта союзни договор кийчабар, вІаш ца кагдеш, цхьана правови низаца юкъ союзни договори керттера дакъа а хинна дІаотта дезача, керда Конституции эшаш долга тІехь-тІехь ирагІа хоалуча хана.

Масса долча бахьанашца долла хІама де дезаш лерхІ аз, укх шере а союзни договор оттадара. Со хаддаш боваш аз, ерригача республикаша, автономни образоваенаша дакъа лоацаш беш бола цІенхашттара дукхача планета бола болх. ІомаеІ а, анализ еш а я геттара дукха материалаш, вай мехка а перестройка а овлангара проблема хьакъахьача общества хетачун эволюци. Документ хила деза ерригга дукха тайп-тайпара йола факторами хьашташ чулоацаш, массанега а тІаьдаргІойла, нийсхон, халкъашта дегадоахкарашта майоагІара йолча, чухьара меттел, арсхьара а хьашташ, гонахьарча дуне бола лоархІам терлалбеш хургйолча хьахиннача долаш дукха а ца латташ. Из дагадохийтар советан дац аьнна хет сона. ХІана аьлча, вай Союзе хьаІайна проблемаш дерригач сурта дакъа, исторически вІаши хьалхиначча бувзамаш беррига сурта дакъа мерз доацандав. Вай мохк дукхача бІаьшерашка хьахиннаб дуккхача къамий мохк а болаш. Цу мехка хиннад низ белга а, бокъо йоацаш хулга а, бакъда хиннай вІаши новкъостал дара, барт-цхьоагІон, цхьана дІа а этта моастагІчоа духьал оттара къьгга йола оагІонаш а. Хиннай юкъара гІайгІа а юкъара дегаІоз а, нийсхонга кхача гІертилга, къамаш хиларга хилара, гаргала уйла, культурашта вІашагІкхийтача Союзе вІашагІкхийттача деррча къамаш бола нах бахаш и, чар. Репешені тІазацача хана Союзе вІашагІкхийттача деррча халхьий кхелнo ца дица деррига а теркал ца дича даргдац.

Е хьаьзал оаш вай мехка да демографически хьал, геттара йоккхача территоре тІа дуккхача тайпара нах бахаш ца из. Мадарра аьлча вай бахьа миллионаш болча нах дуккхача республикашка баххахул тайп-тайпара къамех латташ дезалашкара. 60-нег дуккагІбола нах бах, оалаш махилара, шоай йоацача республикашка. БІаргех дувлача хина цІена форд отта таргдерза ВІаьхача ІалаМа. ТІеххьара интеграционни исторически процессе ук хьахиннараш низагІа хувца эттача. Вайна хІанзе а укх тІеххьара шерий хьалхача тІехьагІа ховш да, цу адамий вахара тІакхоьдарах хьа фу хиннад, миллионаш болча нахе мел бокхьа бала тІалоаттабаьб. ХІьта из хІама мехкка цхьайолча регионашка мара а мича хилар. Союз йохаргІойла гІулакх дуткагаш дуц халкъа хетача тІаргІойла, цун ирегІа а.

Кхычарех къоастаь е кхычар чотагІа экономика хьаз гІертача — къиметтел йоккхийча республикашка а — геттара доккха гІалат ду. ХІьта цу тайпара лорзагІадерш доккхо бахьана долаш а хьаьнгахьа пайда а, из ург маштта вай аьнна вІалла ца хийттача а. Ший бахьан дукх дац доазол дехьара дукхта долаш политикаш Іилмахойи дуне бІарчуча долаш дегІаахара законашта духьал долаш. Советски Союз санна бола дунен чІоагІа гІерташ, вайнга деча ра а доагІаш хургбергда гІулакхашка тамаш еш кхелахагарашт тохар жаши хилар.

Цига кхетаде могаргдац дунен ялхлагІа дакъа чулоацача, уникальни ресурсаш кхыдолеи рузкъаш долча, геттара йоккха Іилман, интеллектуальни потенциал, прогресса динамика, дуне рынок йолча территоре тІа, цхьаккха юкъера а ца къастадеш деррига халкъаш тоадалийтен вахара хьал долаш могаргдоацаш торонех вай воаш довла хІама гІерт.

Е хьаьзгарга вай оборона кхерамзален дешаш, дунен гІуланкашка Советски лоархІам. Дунен тІа беркате хувцамаш хинна дуккхача а дакъе, дунен пачхьалкхе хилар тарра.

Советски Союз — перестройка уйла дІаьхьаро, гуманизаци, демократизаци, гаргга кхийкхьаьхийтта общественни а политически болккха пайдане дІахьош хиларца. ХІьта гой геттара боккхий демократически хилар кхоачам бахьана хьашташ кхайкадарашт шоаех лерхІаха тайп-тайпара наха хьалхашка кхухь пайдане кхыдар а доацаш дІа гІола дукхагІа кхаьмех латта йолча хьалхе йохаяр герз.

Вайна ховш да федераце кхайкаль принципаш толхаярах хьахиннар, тІаккха юкъ ца зе дир деррига халкъа. Бакъда, харцде йиш йолаш дац, вай паччахьалкхен унитарни оамало экономика геттара чІоагІа вІашагІкхетара яхкха. Союзе боармашка балха гІулакхаш ркІоарга бекъар, республикашта, регионашта, къаьстта производственни коллективашта юкъе юкъера бувзамаш чоалхане чоалдахар, из дац.

ХІва, дукха да доагІараш, деформацеш. ГІулакх даьд бахьан долаш хьаьнгахьа, дола низаш дІа-са нийсдеча а къахьегарашта хилар ... хьан кхаьчча хьал, бокъонаш хилларга лерхІ доаца бахьан геттар тоахар лоархІам. Керттера хІама юкъейисача пачхьалкхенийн лаьрхІа вай экономика Іаткъам белгало... ...

оборона дар. Советски Союз дунен ядерни пачхьалкхен статус йолаш майий. Ядерни потенциала хьакъе вІашагІкхийттача Штаташца цхьана из итташ лоархІам болаш тІех а ерригга юкъейисача паччахьалкхенех. ГІулакх латт мехка хІанзара оборона эггара чоалхане йола интегрированни системех хиларах, цох тийшала я Советски Союза кхерамзле меттел, ерригахьолла а кхерамзле а. Кхыйола аргументаш а йоалае мегаргьяр, бакъда, аз уйла йийр, из аргументаш цу мехка оборона майоагІара лоаттае хьаштдола хилар, цо дІадех низаш вІашигІтохилга.

ХІьта из гайна-ганза Советски Союзе цхьаькха ... кхыча тайпара ...

Со чІоагІа тешал ва, вай мехка халкъаш меттел, бІарчча хьайнйцача, дунен сообществе а СССР-о дунен процессашта юкъе долча позитивни дакъа хьалхашка лаьрхІа хилар. Бакъда цу дулургда, нагахьа санна реформа а еш, керда а йолаш, ше бІарчча йола паччахьалкхе хилар тІа, цо шийн позицеш лора а хургйолча, чІогІ а йой. Цудухьа вай республикаш дІа ца гІерта ...

ХІанз вай къаьстта лаьрхІа деза мехка доацаш КПСС XXVIII-ча съезде вай хІанз ... ... Аз дог доах, къаьнача уйлаш хІанз вай лерхІа ... ...

хилар бакъдеш дола шеко тІа тешал — «шийла тІом» чакхбалар. Укхаза гІулакх даланзар цунна юкъе дакъа лоацаш хиннача шинна а оагІорахьара торжествени докладаш ярах. Иштта йола вывод бакъъеш дола реальни гІулакхаш гуш да. Уж вай дунен политически психологически атмосфере кхоачамбоацаш, адекватни доацаш хета тарлу. Из иштта дале а Европерз стратегически ядерни средстваш, моллагІдола герз кІезигтдерзхилар, химически герз мегийтаргдоацилга. Бакъда Варшавски Договора тІеххьа НАТО тІема, доктринага кхы а хьажара процесс дІайолаенилга. Европейски континенте хьалхара вай дуккха дикадар дарга догдоаха кхерамзлен структураш. Уж геттара доккхий хувцамаш хила йиш хилар дунен халкъашта юкъера деррига гІулакхаш дика тоадалар бахьан долаш, европейски паччахьалкхенашца вай гІулакхаш тоадарах, къаьстта — советско - американски гІулакхаш тоадаларах.

Цу дерригане а, дувцилге ма, чІоагІйир вай кхерамзле. Хьалха керттерча дакъе гІулакх тІема оагІонга доаккхаш хиннача цу дарамга юха цІаьккха а хьала деза хІанз. Вай арахьарча политикана раьза боацараштен из кхета ца ериштен эггара Іаткъаш йол дун пункт я Малхбоален Европера хьал хувцадалар. БІаргагуш дола хІама дашха оттаргвац со: уж хувцала низагІа совцаде моллагІча а тайпара гІортаро кхерамзле чІоагІъеча кхоачаверзвацар, НАТО-ца дов дакхха дезача оттавергвар. ЛоаргагІа хилча а дунен халкъашта юкъера гІулакхаш тоадари конструктивни цхьана къахьегари дуча цу шерашка мел даьр дадергдар. ХІанз аз яхац, из дагахьа хьовзадаьр цу мехкий халкъаша тІа а дергдацар, харцахьа а лоаргдар.

Хьадувла кхетаме а дог цІена а дувц вай: Малхбоален Европе событеш йолача хана деназ, вай кхерамзле ийша йий? Со теш, из а ца хулаш кхы а чІоагІча, тешамеча кІийлен хИ йола перспектива кхаьла цунга.

Цхьаннена цхьа хІама доалла ца гІерташ, хьашташта цхьатарра хилар тІен вІаши пайданеи дола дикача дарга лоалахошта юкъера гІулакхаш лоаттаде чоалргагІа да ерригга проблемаш кхоачашъелга идеологически цхьоагІо хилар Іалашдергда, яхаш сатедечул. ХІьта гІулакхага диллача, моттийта леладаьча доттагІалон барт хиларои къайлаца кхухьаш хьахилар бокьонца йола вІашдухьаленаца чІоагІа раьза ца хилара. Из гайна-ганза цкъа хьагучадала дезаш дар. Къамий кІоарггача хьашташта — вайчарна а вай лоалахоадарашта а — мадоагІара доаца дукха ха яр хьалха хинна гІулакхаш.

Вай из кхыча тайпара кхетаде доагІаш а дац, хІана аьлча вай барт баьбар Иракагга ший обороноспособность лоаттаяра, наьха территореши бІарчча пачхьалкхенашн хьалувца а доацаш, герз доахка. Тийшаболх баьб, эхь ца хеташ йохаяьй дунен халкъашта юкъера бокъо, ВІашагІкхийттача Къамий Организаце Устав. Лоацца аьлча цивилизаци маьрша дегІаухача якхха гІерташ дунен сообществос хІанз догдоахаш мел хиннар. Гой цудухьа лоархІаме да тІом кхыча мехкашка дІа ца баржийтар, дунен халкъашта юкъерча бокъон лоархІам меттаоттабар. Вай укхаза догдоах Іарбий паччахьалкхений, цар региональни организацей кхетамгеи бехктокхамгеи, ВІашагІкхийттача Къамий Организаце, Кхерамзлен Совета полномочеши бокъонаши лерхІ. Из конфликт дІаяьккха хьал тоадара алхха коллективни низий боарамашка гІуланхаш де лаьрхІа а да. Вай тІехьа да кхы а шерагІа кхераме дІабаржале тІом политически методашца соцабара.

ТІема политика дешаш дувцаргда аз. ТІемца вІашдухьал латтара хьал керттерча новкъа овлангара хувцаденнад. Вай долх дунен тІом хилари ца хилари дукхагІча даькъе шоаех тийша долча паччахьалкхений тІема политика вІаши дола бувзамаш дикагІа хилийтарга. ДІабаьннаб Советски Союза духьал юкъарчал доаццаш тІом хьоабара кхерам а. Бакъда, из дац вайна вай ханара чІоагІа Герзашцара Низаш эшац яхилга. Дунен тІа мехка долча хьалага, дунен политике цун болча лоархІамга хьежжа доагІаш дола Герзашцара Низаш доацаш хила йиш яц хІанз цхьаккха а йоккха паччахьалкхе, ООН Кхерамзлен Совета член яр хІаьта а. Из иштта доагІаш да, хІана аьлча вай дах цивилизаци, лаьттара вахар хІаланде могаш дола абсолютни оала герз а долаш сов дукха герз Іайнача дунен тІа.

Сов тІех тІема кхоачам Іайна эттача хьало оттадир вай хьалда демилитаризаце новкъа довла. Дунен гІулакхашта вай даь керда хІамаш дика хеташ хьаллаьцар дерригача дунен тІа, цунца тІема хьакъехьа керттерча паччахьалкхений оагІонгахьара а. ТІагІертта дІахьоргда вай тІема кхоачамаш реальни кІезигдара гІулакх. Из геттара хала процесс я, бакъда адамаш низ беш хургбоацача, ядерни хургбоацача машарга довлара, йоккхий экономически, социальни, моральни проблемаш кхоачашъеча вайна эшарга диллача дІаяхьанза яргйоацаш а я.

Вай чІоагІа бехктокхаме хеташ гІулакхаш дергда, паччахьалкхен кхерамзле хаддаза дага а лоаттаеш. ХІаьта из яхилга да герз дІадаккхара процесс цхьатарра бокъонаш йолаш, ерригача этапашка цІенхаштта баланс лоаттаяра кІийлен тІа дІаяхьа езаш хилар. Из аьннар теркал а деш, дІаяхьа еза тІема реформа а, новкъостий, вешта из-м хІанзе дІахьош а я.

Эггара хьалха сенна еза вайна из? Иштта йола реформа ю тІом чакхбаьнначул тІехьагІа. Цхьа цунна тара дола, ший тайпара бакъдар а да хІанз. Вай Герзашцара Низаш хьадаьд «шийлача тІема» декхараш кхоачашдара. ХІанз из тІом дІабаьннаб, тІаккха реформа е езача эттай. Вай хийцар воай тІема доктрина, хІаьта цунца дувзаденна хувца еза Герзашцарча Низий структура а. Аз аьннача тайпара, из хІанзе хувцаш а я.

Хьадда фуд реформа боарамашка де дезар? Цкъа-дале, къоастаде деза гаргара перспективе Герзашцарча ла деза. Из дара эггара керНизаш мела дукха а дика хида йолча даннешка хьежжа мах бе беза тІема доктринай, лостама, США-с. НАТО мехка. хІаьта иштта Японе, Китая, Ирана, Пакистана, Инде пачхьалкхенаша цхьа йолча Іарбий пачхьалкхенаша, Израила пачхьалкхено, Къулбехьен - Малх б о а л е н Азе пачхьалкхенаша беча тІема балха хьалхе а ювцача тенденцей. Торо йолчогІа маярра йовза еза цу мехкий 90-ча шерашка герзацара низаш дегІадоаладара планаш. Цу тІара хьакъоастаде деза. СССР оборона Іалашъяра де лерхІараши декхараши, бІарчча хьайнйцача, деррнгача лостамашка Герзашцарча Низий дукхал а.

ШозлагІ-дале, аьннар теркал а деш къоастае еза эскарен флотен структураш. Вай хІанз да Герзашцарча Низий пхи тайпа. Деррига уж дезаш дий, тІехьа тІайоагІача хана мел дезаргда? Мишта хувца беза хІара тайпан лоархІам? Из а къоастаде деза тІема реформас.

КхозлагІ-дале, кердача, рациональни кІийлен, тІа, оборона кхоачам бара доктрина тІара цІенхаштта лархІа еза малагІа финансовии материальнии ресурсаш къоастаяь хила еза оборонана; эскари флоти лоаттадара, тІема уж кийча хулга Іалашдара; Іилма-тохкама балха, тІема гІирси тІема техникен оттаяра, личний составей эпсарий дезалийи бытовой вахара, нах чубаха цІеноош хьалдаран уж леладаран, эскара культурни гІулакх дара, иштта кхыдарашта а.

Эггара гаргагІча хана финансовни материальнии дешаш къоастадеш, хоададаь хила деза доазол дехьара эскар арадоаккхаш хиларца дувзаденна декхараш. Из проблема геттара боккха социальни пачхьалкхени лоархІам болаш я, из кхоачаштярах тийша хургья дуккхача а даькъе хІанзара а тІехьа тІайоагІача ханара а вай эскара моральни уйла.

Кхыча тайпара хетачунга диллача ха кхаьчай ший лаІамеча профессиональни эскарга довла, цига салтий, сержанташ а кадрови а хургболаш.

ДиазлагІ-дале, къоастаде деза служба малагІа принцип юкъейоалае еза — къаман-территориальни е экстерриториальни, союзни юкъара шаккъе а хургйолаш.

Уж проблемай цхьа дакъа мара дац, эггара лоархІаме дар дале а, тІема реформа еча хана къоастаде дезаш кхыдараш а да. Цун концепци оттаяь йоалаш латт. Сентябрь бетта тхо хьожаргда цунга Президентерча оборона Совете, кхы тІа тоаяьчул тІехьагІа СССР Лакхехьарча Совета хьалхашка хьоргья. Дувцар да реформа кхоачашъе 1991 шера денз йолаергхилар.

Массехк дош аргда аз политически эскарен кулгалхой цхьана беча балха вІаши долча гІулакхех. ВІаши юкъера гІулакхаш лерттІа да, болх гІулакхаца дІабода. Аз хьалхе м а а л л а р а, Президента кара йолаш йиллай кердаьккха оборона Совет, цига дувцаргда, хьожаргба герзашцарча Низий тІема балха а вахара а дерригача дешашка. Оборона Совет СССР Лакхехьарча Совета йоагІаш йолча комитеташца цхьана гІулакхаш деш хургья.

Юххера а, са безам бар кхы цхьаькха темах а дувца, Советски Эскара чІоагІала а низа а тешам массаза а хинна герзацарча новкъостий вежарала атмосфера гІулакха тІа хиларга хьежа доацаш. Эскара коллективашка хила деза вІаши ду новкъостал, вІаши лоархІилга, чинашкеи рангашкеи хьежа доацаш. ГІулакх тоадара процесс дІайолаеннай, халонаш йолаш яле а, из бокъонца дІайоаржаяра пайда эца беза командирий а, эскарерча политически органий а, партийнии комсомольскии организацей ерригача торонех. Со шекволккхаш да эскара чурча гІулакхашка долча кхоачамбоацарашта критика еш эскаре гІулакх деча нахагара уха дукха письмош, хІаьта иштта инаралийн эпсарий йоккха авторитет ювца дукха масалаш доаладеш яздераш.

Эскара чурча кердача гІулакхашка довлара процесс сихагІа дІаяхьа декхарийнз да вай, из дара мел эша торонаш йолаш да эскар.

Боккха лоархІам болаш да кадрови дешаш нийса къоастадар; цу гІулакха тІара принципиальность, бытовой Іалашо, эскаре гІулакх дерий еш йола йоакхо. Взводийи ротайи, батальоний, полкий боараме болча эпсарашта хет мабоагІара хьалхьалхашка бовларан лакхбэран духьаленаш ю, аьнна. Кадрови политике кхоачамбоацараш дале а, из хувцаяла йолаеннай — оборона министра воздействи йоацаш а йолаеннац. Аз къоабалау укх вІашагІкхийттача по аьннар. Майрра лакхбе беза гІулакха тІа къонабараш, талант йолча, тІема гІулакха раьза болча а из дезача наха шерра никъ хьабелла беза. Из деш цхьан дийнахьа вита везац талмаста гІулакх деш, вола, бокъонца вола тІема зац уж санна бараш эскаресаг хургвоацар. Хала хета дера дІабахар. СССР Герзашцарча Низий а тІема служба а эпсарий сий хьаллацари чІоагІлари дерригача халкъа, пачхьалкхен декхар да, со теш ер вай къамаьл общества дІахозаш хургхиларах.

Къамаьл даь чакхвоалаш со ала декхарийла ва гаргарча шера — цхьан шеран ах шеран халача хана вайна массанена а хургдолчох. Ла деза из, мадоагІара тІехдовла деза мехка исторе чухь долча ирача довкъал цун кхы а доккхагІдолча, со теш сий долча кхоаненга долхача новкъа. Оаш толамаш дахар лов сона шоай тІема къахьегаме.

ЖОЖАГІАТЕН ГІАЙРЕНАШ

Мальсагов Сосаркъа

(Книжка тІара доакъош)

Попов-гІайрен тІара лагерь

Набахтенаш гоама я дунена шийна а. ЛаьрххІача лостамагІа йола лагераш гаьнна Къулбаседехьа яда. Іалами хаоттами цІимхара да шига. Ахка шин бетта, шин беттаи ах беттаи мара хилац. БІаьсти массаза тІехьаюсаш ух, лоа а дашац ший ханнахьа. Бураназ, дуІаш хул каст-каста, тІехках чакхдувлаш дола михаш хьекх къулбехьара а къулбехьамалхбоалехьара а. Къаьнарча Соловецки монастыра доазон тІа улла Соловецки лагерь кйс бетта арахьарча дуненах дІахаьда я. ДІаьха, баьде Іа дега чІоагІа Іаткъаш да, цул совгІа баракашкара лампаш а низткъа мара сердало телаш яц. Халача физически балхо хІалакбаьча чубоахкарашта зене я соловецки ушалашкара хьалгІетта Іы а.

Монастырера Кремль — тІох беттача лакхача пенаца чІоагІъяьр — крепостана тІара я. Цига, хьалхагІа монахаш баьхача фусамашка хІанз «контрреволюционераши» «шпанай» бах. Шоаш хилар уж менгешцеи истолашцеи кхачанцеи шоашта Іалашю е езаш.

Чубоахкарашта юкъера уж тоабаш кхы тІа киназашка ях. Селла дукха ха яц киназашта погромаш яь а, цар чу мел дола рузкъа Іаьдало дІадихьа. ДукхагІа дараш хІанз а тІехь кизгаш доацаш латт.

Керттера йолча соборашнара дІайиккхачул тІехьагІа (Преображенски, Троицко-Зосимо-Савватиевски, Успенски, цул совгІа Св. Николая, Св. Филиппа, Богородицай, Благовещени элгацаш) кхы а цхьа иттех кинази часовни а да, дукха а къаьсткъаьста йола отшельникий фусамаш я. Цар чу «политически» бараш бах. ХІаьта, чекисташта архимандрита цІан дикагІа йола фусамаши дІаеннай.

Попов - гІайре кхаь милага кхаччалца дІоахал а шиъ миль шорал а долаш я. Цунен доккхача лаьгтанеи (материк) юкъера пролив лоаца я — миле дикъагІа дакъа. КІоарга а яц. Из бахьан долаш, узкоколейкана лаьрхІа, лахчана сваяш тІа латта, тІий диллад цига. Узкоколейко Кемь яхача гороцаца вашагІаювз гІайре, Петрозаводск — Кемь-Мурманск яхача линех дІа а къасташ.

Попов-гІайрен тІарча станцеця Кемь станценен юкъера дІоахал бархІ миль гаргга да. Цул совгІа, Кемь станцена дІаюхегІа полустанок а я. Цу наькъа тара долча наькъаша вІаши ювз тайп-тайпара гІишлош.

Попов-гІайрен малхбоален оагІорахьа шиъ пристань я: къулбаседагахьара яри къулбехьара яри. Болх беш м тІеххьара яр мара яц. Попов-гІайрени Соловецки гІайрени юкъе 40 миль гаргга я. Рымбакига кхаччалца 12 миль, кхы а 28 миль Рымбакигара Соловецки гІайренга кхаччалца. Попов-гІайрени Рымбаки - гІайрени юкъе фордах ша бац Іай. ХІаьта, Рымбаки - гІайрени Соловецки гІайренч юкъе ша бу. Рымбаки тІа маяки складаши я.

Къулбехьарча пристана юххе «Северолес» яха фабрика ю. Складаштеи лагераи юххера ши цІа красноармейцаша дІалаьцад, 95-ча дивизера ба уж.

(Попов-гІайрени гонахьарча моттигийн план Іохийцай).

ГІайрен къулбаседарча юхьига тІа телеграфни станци я. Іай цу станцега гІолла мара кхы бувзам хилац Соловецки гІайренца. Монастырски телеграф Кремла чухь я. Хаоттам дика болча хана Соловецки гІайрен тІара цІихеза Секирова лоам бІаргагу.

Лагерь — дигъсаьнарча картаца чудерзадаь доазув да, 200 ярд гаргга дІоахали 150 ярд гаргга шорали долаш форда юххе латт из гІайрен къулбехьа - малхбоалехьарча оагІон тІа. Гобаьккха лийга дадаш доккхий а зІамига а кхертІой да. Ушалаш юхе хиларо хьахулийт цинга, малярия, пежка лазараш. Соловкешка чубоахкараш чІоагІа хало тоххаш ба дегаза йола чуркаш бахьан долаш. Ушалашкара хьал а гІетташ, дийнахьа а бийсана а сатем лац цар наха.

Лакха, аьшкасаьргах йийзза карт я лагера го беш. Карта дІоахкала, цаІ шоллагІчоа тІеххьа, хьахой-часовойш чубола выпкаш латт. ХІарана чу 8 саг чухож. Лагера арахьа латтача караульни фусаме 38-нега кхаччалца красноармеец ва. Эппача метте оарцагІбалара лаьрхІа резервни низ ба из. ХІаьта, дежурни чекисташ лагера чухьарча комендантске Іеш ба. Лагере чувалар-аравалар керттерча коанаІарашка гІолла кхоачацду. ЛаьрххІа йолча карауло лораю уж. Вож коанаІараш даим къайла я. Уж запасной лоархІ.

ДукхагІа йола баракаш британцаша яьй инарала Миллера кулгалдаьча эрсий Къулбаседа Эскарца цхьана. Чубоахкачар кулгаша яьраш массехк мара яц — уж советски режим эттачул тІехьагІа яьй. 1925-гІа шу тІакхаччалца лагере е хьаштагІа а е больница а, е электростанци а е мастерскойш а яцар. Наькъаш а дацар: дахчана дараш а грунтови дараш а. Укхаза Іеш болчарна дагадоагІа хоттала чу а бахе, арестанташ бовш, коача хотта чу а мехке баракаш хьалъюзаш.

Дахчан наькъаш хоттала Іочутехача оарцаш тІа яьдача ардакхехи бекъехи даьд. Цу тайпара никъ пхиъ мара бац. Царех эггара бІаьхагІа бар «Невски Проспект» оалаш ба. Керттерча коанаІарашкара аьшкасаьрга карта малхбоалехьарча оагІонга кхаччалца бода из. Кхыдола дахчана наькъаш Запасной коанаІаргара «Невски проспектага» а, цунгара, № 1 йолча баракага а (цу чу политзаключеннеш бах), складашкара йоккхача баракага а долх.

Грунтови наькъаш «Невски проспектагара» доладенна дІадолх кухнени, мастерскойштеи электростанценеи юхе гІолла больница йолчахьа, комендантскегара контрреволюционераши шпанаи бахача баракашка кхоач. Цу наькъашкара дІанйккхача кхы а массехк зІамига, лоадам боаца никъ ба.

Комендантски фусам массехк дакъа долаш я. Административни, боахама, иштта-кх. дІахо йола отделаш я цу чу. № 4 йолча бараке «специализированни» рота я Іеш: портнойш, столяраш, инкий пхьараш, кхыча специальностех бола нах. Администраценеи красноармейцаштеи чулатташ я из рота, хьакимий хьашташ кхоачашдеш.

Электростанцена кулгалдеш ва инженер Красик. ХьалхагІа таможенник хинна из ший гІулакха тІа базар еш хиннадаь Соловкешка хьавайтав. Мастерскойшка хьожаш вар Савникова оагІув хьаллоацаш хиннадаь чувеллар ва. Кухни хьалхагІа подполковник хиннача Рашевскега кхаьчай, говрий отар контрреволюционера Ларина доалахьа да.

Лагера гІулакхаш бе доахк хьанехка Павлов Николай Николаевича. Ший безам болчо эца а вохка а йиш йолаш ва из. Аукционни ІаьдалагІа леладу цо ший гІулакхаш: ахча дукхагІа деннар ди юккъа мукъавоаккх балхах. Цхьа масал доаладергда из. Попов-гІайрен тІа хий дац— Кемь яхачара хьаккхаьа дезаш да из. Цу гІулакха лаьрхІа ши ворда я цистернаш тІа а латташ. Хий кхахьар эггара аттагІа болх боландаь (нийсбе а йиш яц хьунагІа гаьнаш тедарца а лаьттагІара гударгаш хьаяхарца а) из болх бахьан долаш чІоагІа къувс чубоахкараша. Павлова хьаккхашта дІахетт: хьан лургда дукхагІа? Чубоахкарашта юкъе кхоъ вар кхычарел дукхагІа ахча шоашца лагере хьада карагІдаьнна. Кхаьнне вІашна а дилла, 150 сом делар цар Павловна. Цул тІехьагІа дуккхача хана хий кхухьаш а хилар — лагерера со ваддалца.

Лакхехьара лагерни хьакимаш чкъаьрийлувцар х о й зІаммигача юрта бах. Цхьа 60 — 70-ттех цІа мара дац цу юрта. Аьшкасаьрга картана гаьна йоаццаш улл из. Дежурство тІакхаьча хьаким лагере хьавоагІа, балха ха чакхъяллалца цига вахар духьа.

Уголовникаша лоаттаду Іазап

Попов-гІайрен тІа керда хьа мел баьхкараш лагерни распределителе кхоач. Соловкей даькъазча лаьтта хьакхоаччаше а чубоахкарий «шпана» яхача тоабан, беррига а низ хоабелар тхона. Кавказски контрреволюционерехи дина гІулакхаш леладеча нахахи «Казино» яхача групперча нахахи, иштта кхычарехи латта тха этап № 6 йолча барака (распределитель) тІакхоаччаше, тхона духьала арабаьлар герзаца кхоачам бола, чубоахкарашта юкъера чекисташ. Царна ха ловр: бий-теш тха этапана юкъе ГПУ сотрудникаш е агенташ. Бале, уж распределителе чубсвлийта йиш яц, цхьаккхе дича а. Чубовлашше уголовникаша боабергба.

Массехк саг юстарваьлар тІаккха. Вожаш дІачубахар № 6 йолча барака чу. Из барак — доккха ардакхий отар дар, шпанах «тІанг» аьнна хьалдиза. Менгеш цу чу шин мугІарага дар, шоалагІа мугІ хьалхарчунна тІа а болаш. Бакъда, менгей лохерча мугІара кІала а, дахчана уй тІа а ког Іооттабе моттиг йоацаш, ахьнга кхаччалца берзана нах бадар. Феца бІеха. дегаза хьаж латтар. Из хьаж бахьан долаш. Іовжар со минот хинна мара, дІачувоаллаше. Массанахьара хьахозар бІеха дешаш, белхам, узамаш. Саьнга йоаллача лампинго низткъа мара сердал лацар.

Распределитель иштта, ше йолчча тайпара, хІама юкъах ца дуташ аз ювц, цунах гІолла чакхвала везандаь, лагере хьа мел кхоачар. Цул совгІа, бІарчча хьанйцача, Соловецки лагерашкара хьал а тІехдика гойт цу сурто.

ХьалхагІа, Ростове, тхоашца хиннар дагара а ца доалаш, тхоай хІамаш тІа Іодийшар тхо, уж гІовгІа а екха. Бакъда, иштта оаха тхоай хІамаш лораяр тоъам болаш хиннадацар. ЧІоагІа даьннача таташа сомадаьхар тхо бийсана. Сай гІулакх дикка техкача, сона гучадаьлар, сай а сай новкъостий а хІамаш лочкъаяь хилар: кхача дІабихьабар, чемоданаши тускараши даьста латтар. Цхьан саьнгара узамаш дар хьахозаш: цига уголовникаша еттар цхьан шоай новкъоста — сов дукха кхача шийна дІалочкъабаьчунна. ШоллагІча саьнга шоай новкъоста кертах бекъа бетташ бар уголовникаш. Ший кертах цІий Іоуххаше а, бе доахка чухьа дувхаду барзкъаш дІадала дутигацар цо. Менгей лакхехьарча мугІар тІа уголовникаш тха кисара даьккхача ахчах картех ловзаш багІар. («Три листика» оалаш дола ловзар). НаІарашта юххе массехк уголовник охраннкаца базар еш бар — цхьаннегара лочкъабаь бІайха маша спиртах хувцаш.

Юха Іуйрийна, оаха контрреволюционерий группо, вІаши дагадаьнначул тІехьагІа кхетадир, латкъарах пайда, хургбоацалга. Бакъда, цхьан «политическийчо», социал-революционеро (тха этапацара вар из) Іе ца луш дІааьлар комендантага ше. Іан юккъе чухьа ювхаю коч мара йоацаш висав аьнна: «Юхахьаялийта са хІамаш («Фуд ер, да!».

Уголовникаш «гІаггІа» аьнна, белабелар. ТІайоагІача бийсанна цар вувчара кІалхарваьккхар оаха из.

Іуйрийна, лагере чувоаллаш дукха ха йолча епископана Иллариона амар делар, тха этап № 9 йолча баракагахьа накъаяккха.

Уголовникаш, шоана махарра, дІаяздаь доацача чухьарча законо вІаши кхотабаь ба. Ах-берзана, ахмеца бола уж, хІара дийнахьа сифилисах, цингах дукха леш бале а, шоашта кхерам болча гІулакха цІаккха а болхац.

Уголовникийи «шпананийи» соловецки хьакимаша еш йола йоакхо кхетае хала дац. Царна санна чекисташта а хІара контрреволюционера чу барин а буржуй а гу. Цудухьа чекисташта а уголовникашта а цхьатарра гоама ба контрреволюционераш. Шпанана тІалаткъарах пайда ца хилара шоллагІа бахьан — соловецки администраце уголовникашцара бувзамаш да. Уйлаш а цаІаш я цар, революци ялалехьа хиннар а цхьатарра да.

Со Попов - гІайрен тІа кхаьчача хана, «шпана» яхачарех 1400 саг вар лагере.

Контрреволюц и о н е р а ш массехказа кІезигагІа бар. Политически бараш 70 саг мара вацар. ТІеххьара бараш цхьаккхе а болх беш бацар. ХІана бацар — лохехьа аргда аз. Уголовникаш а къахьегамах мукъабаьха бар. Уж бахьанаш долаш эггара халагІа мел дола балхаш та бе лаж тІа дувцар.

Соловецки уголовникий ший тайпара долча этически кодексо бохаргбоацаш бора цар гом. Из кодекс эггара къизагІа долча тайпара кхоачашдора. Нагахьа санна, уголовникашта юкъе «сученни» гучаваьлча (цар меттала «аьхх» яхалга дар из, уголовникий къайленаш Іаьдалга дІаювцар) из вувр. «ЦаІ массанена тІехьа массавар цхьаннена тІехьа» яха принцип уголовникашта юкъе санна чІоагІа цхьаннахьа а яьржа яц.

1924-гІа шу юкъекхоачаш, дуккхача хана лаца ца могаш хинна уркай ординг лаьцар Москве. Моисейко яха гІаьрхо керте латташ хиннай из. Уркашта юкъе «Петлюра» аьнна цІи дІаяха хиннай цун. Цудухьа цун ордингах «петлюровцаш» оалаш хиннад. Герзашцара налеташ ярал совгІа, дукха а «тІаьда гІулакхаш» Іайнад царна тІехьа. «ТІаьда гІулакх» — саг вер яхалга да уркай меттала. «Петлюровцашта» юкъерча цхьаьне, «Авроньчик» кличка йолчо ший ординг лацийтай аьнх а ваха.

ХІаьта, ордингг 38 саг — маІанахи кхалнахи — чубоагІаш хиннай. Царех 30 саг «аьрда оагІорахьа вахийтав» (уркай меттала — топаш тохар) Москве, Бутырски набахте. Юхевиса бархІ саг (царна юкъе «Аврончик а 4 кхалсаг а йолаш) Соловкешка Іобахьийтаб.

Аьхх вахар распределителе волаш, цІаьхха гучабаьннаб юхебиса «петлюровцаш». Валарга дІакхоачавеш йийттай цунна. ТІалетараш лаьца чубехкаб, «Аврончик» больнице вихьав. Амма, цига а кІалхІаравала мегаьдац цунна. Ордингацарча 4 кхалсаго, больнице чу а баьнна, «Аврончик» вийнав, керта тити а йохаяь.

ГІулакх Москве дІахайтад. ГПУ-ура лоацца жоп деннад: «Топаш тоха!» 1924-гІча шера, ноябрь бетта юхебиса «петлюровцаш» — маІанахи йиъ кхалсаги чекистски пхорчаша укх дунен тІара дІабаьхаб. Цу гІулакхо цІаьхха а хьахьекхад мел чІоагІа я уголовникий принципаш.

Шийна ца безараш боабеца кхера шпана кхы а кІезигагІа кхер массанена а, е малав аьнна юха ца хьожаш, гІаьрал де.

1990 ШЕРА ЯНВАРЕИ—ИЮЛЕИ РЕСПУБЛИКА СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИ ДЕГІАЯРАХ

ПРОМЫШЛЕННОСТЬ

1990 шера январеи — июлеи халкъа эшаш дола товараш 424,4 млн. сома маьха хьадаьд (розничний маьхех), (алкогольни малараш юкъе а долаш), дІадахача шера цу хана хинначунга диллача 39,2 миллион сом »дукхагІа. Царех 50,2 миллион сома маьха товараш рыночни боацача потребителаштеи промышленни чакхдаккхараи кхыча гІулакхаштеи а деш.

Халкъа эша товараш арахецар укх тайпарча даннещца гуш да (розничин маьхаш, миллион сомаш).

	Январь—июль 1990 ш.		
	Фактически млн. рув	План кхоачашъяра процент	1989 шера январеи—июлега процентаща
Халкъашта эшаш дола товараш	424,4	100	110,2
Цу дакъе:			
кхачан продукташ	124,6	103,9	107,9
алкогольни напиткаш	119,3	100,9	116,9
продвольственни доаца товараш	180,4	96,9	107,7
Царех:			
ейгача промышленноста товараш	79,5	96,3	98,6

Кхачан промышленноста предприятеша карарча шера 7 бетта соахка цу ханарчул 7,9 процент дукхагІа кхачан продукташ арахийцай.

Цхьайола кхачан продукташ кІезигагІа арахийцай.

	1990 шера фактически январеи — июлеи хьадаьр	План кхоачашъяра процент 1990 шера январь — июль	1989 шера январа — июла процентаща
Генарий даьтта эзар тонн	4,0	139,9	138,8
Кондитерски изделеш эзар тонн	6,2	104,9	102,4
Макаронни изделеш эзар тонн	3,4	103,2	100,8
Маькхен булкаш эзар тонн	66,6	102,1	102,1
Консервин млн. условн. банкаш	94,0	100,0	100,2
Царех: сомий сокаш	53,5	102,4	98,4
Алкогольни йоаца напиткаш эзар дал	868	93,7	92,5
Минеральни хий — миллион ах-литраш	13,9	85,7	89,4
Къаракъи ликероводочни изделеши эзар дал	394	101,3	134,9
Комсех даь вино — эзар дал	928	95,4	87,5

Продовольственни товараш (ейга промышленноста изделеш йоацаш) январь — июле арадаьхад 100,9 миллион сома маьха, е 13,9 миллион сома соахкарчул дукхагІа.

Цхьацца продовольственни доаца товараш арахецара йола задани кхоачашъяьй:

	январь — июль фактически хьадаьр	План кхоачашъяра процента	1990 шера июль 1989 ш январь — июлаца
Мебель (розничин маьхех. миллион сом)	17,3	89,1	100,9
Чухь дувхаду кІада барзкъаш (розн. маьхех) эзар сом.	526	117.7	5,5 р.
Бытовой химе товараш (розничин)	5,7	97,9	92,3

	Фактически хьадаьра ах шера даьр	кхоачашдара процента 1990 шу январь—июль	1989 шера январь — июлаца
Культбытен боахамен хьаштаешта хьаяь пластмасса хІамаш миллион сом	2,6	64,4	103,2
Чухь дувхаду а тІехь дувхаду а паста барзкъаш миллиончаш	5,1	66,4	72,5
Пастапи носкеши эзараш	254	111,9	84,7
НСО гІоллара швейни изделеш миллион сом	5,3	98,5	104,9
Кога гІирс — эзар	1403	102,5	101,2

Ейгача промышленноста безагІча маьха изделеш дукхагІа арахеца йолаяьй. Цу изделий план кхоза дукхагІа кхоачашъяьй. Ейгача промышленноста договорни маьхагІа дохкаш дола товараш соахкарчул 4,0 миллион сома маьха дукхагІа арахийцад. ХІаьта кхыдола товараш 9,7 процент кІезигагІа.

1989 шера (январь — июль) еррига промышленни производства объем 0,9 процент лахкъеннай.

Договорни дехкарашха продукци лоаттайно 97,8 процент, потребителашта 21,1 миллион сома маьха иштта йола продукци оттайнзар 23,7 процент йолча предприятеша. Продукци лоаттаяра договорни декхараш кхоачашдар, бІарчча хьайицача республика промышленноста продукци (балхаш деш дола гІулакхаш) дукхагІа хилар.

	Договорни декхараш кхоачашдар			
	План кхоачашъяра процент	ДІакхачанза йола продукци млн. сом.	Договорни декхараш кхоачашдаь предприятеш проц.	Продукци объем лакъ яьяра теми проц.
Республике гІолла	97,8	24,1	23,7	100,9
Союзни кара йола промышленность	98,5	12,6	33,3	100,7

	Договорни декхараш кхоачащдара			
	План кхоачашъяр	Продукци дІа ца кхачийтар млн. сом.	Договорни декхараш кхоачаш ца яь предприятеш проц.	Продукци объем лакъ ялара процентах
Республика карайола промышленность	95,8	11,5	20,4	101,5
Цунца:				
Нохч-ГІалгІай Министрий Совета карайола промышленность	97,5	1,0	22,2	108,0

Старопромысловски района промышленность 3,4 процент лохъеннай, Заводской — 0,8 процент, Малгобекски — 11,4 процент, Надтеречни — 84 процент, Шелковской — 11,3 процент, Грозненски — 4,1 процент, Сунженски — 1,7 процент, Назрановски — 89,5 процент, Гудермесски — 96,8 процент, Шалински — 94,2 процент, Надтеречни — 93,7 процент, Наурски — 93,8 процент, районашка договорни декхараш лохерча боараме кхоачащду.

Карарча шера (январь — июль) химически оборудоване медицински техникеи цун запасной оатхалийи, цементеи, линолеумеи производство дукхагІа я. ХІаьта а дукхача продукце дукхха тайпаш кІезигагІа арахец.

Иштта нефтеаппаратура — 20,1 процент, полиэтилен — 17,5 процент, гІулакхага йода хьу — 7,7 процент, сборни железобетонни конструкцеши деталеши — 25,7 процент кІезигагІа арахийцай соахкарчул.

Боахама долаш дола бувзамаш толхадара Іаткъ промышленноста балха, инфляционни процессаш цунца дувзаденна натуральни хувпамаш, ейгачеи пищевойи промышленноста материалаши импортни бедалли, машинаш хьаеча предприятешта оатхалий комплекташ кІезигъялар.

ХЬАЙБАШ ЛЕЛАДАР

Республика юртбоахама болхлоша хьинаре къахьег хьатІадоагІача Іан замалахьа хьайбаш доакъарца Іалашдара.

Карарча шера 13 август тІакхоачаш общественни хьайбашта кийчдаь доакъар: йол 122,3 эзар тонн, е оттаяьча плана 57 процент, сенаж 43,4 эзар тонн (97 процент), силос — 174,4 эзар тонн (23 процент). Доакъара единицаш лоархІаш кийчдаь доакъар 153,6 эзар тонн я е цхьан бежана лоархІаш кийчъяьй 7,1 центнер доакъара единицаш. Хьайбашта эггара дукхагІа доакъар кийчдаьр. Ачхой-Мартановски, Надтеречни, Гудермесски районаш я. ДІайийнача культурай хІара гектара тІара чунйцай 27,9 центнер, из соахкарчул 7,1 процент дукхагІа я.

Республика общественни секторе хьайбай продукци яьккхар.

	январь — июль	1990 шу План кхоачашъяра процент	Январь — июль 1990 шу январь — июль — проц.
Хьайбайн оалхазарийи дохка дулх даьккхад	13,2	—	100,8
Шура	64,9	—	91
Фуаш — миллионаш	46,9	—	113
Паччахьалкхен ресурсех даьккхад:	9,8	102,8	105,7
Дулх (I категорех йола субпродукт юкъе а йолаш)	2,9	87,7	90,5
Колбасин изделеш	45,0	98,4	91,4
Мерзача шурий продукци	1059	89,1	76,3
Нахча — тонн	392	102,1	84,1
Маша даьтта — тонн			

Иштта, бежан дулх 59 процент, хьанхийн устагІанни дулх 13 процент, коатІарча оалхазарий дулх 15 процент даьккхад.

Соахка январеи — июлеи яьккхача шурийга хьажача, укх шера цу беттацка 130 килограммага кхаччалца кІезигагІа яьккхай.

Ачхой-Мартановски, Гудермесски, Назрановски Сунженски, Урус-Мартановски, Шалински районий боахамаша дикка кІезигагІа яьккхай деттача доахангара шура. Укх боахамашка йоаккхаш йола шура кІезигъеннай 154 килограммагара 443 килограммага кхаччалца.

Закупкай план кхоачашъяра чотагІа хьачукхаьча хьайбай продукци.

	1990 шу январь — июль	1990 шера 9 бетта кхоачашъяра план (процентаща)	1990 ш. январь—июль процентаща 1989 шера январь—июлеца нийсдича
Хьайбаши оалхазараши (зийна долаш эзар тонн)	22,1	66	100,9
Шура — эзар тонн	57,9	64	91
Фуаш — миллион	44,5	40	—
Тха — тонн	1686	95	94

Колхозаши совхозаши кхача тайп-тайпарча паччахьалкхен боахамаша договорни декхараш кхоачашдара чотагІа дІаденнад: хьайбаши коатІара оалхазараши 18,0 эзар тонн, шура 56,0 эзар тонн.

БІарчча хьайицача хьэйбаши коатІара салхазараши 2,4 эзар тонн (11 процент) бахача нахагара хьайица да. Бахача нахагара хьайица шура — 724 тонн (1,3 процент).

Ачхой-Мартановски, Веденски, Надтеречни, Назрановски районашка бахача нахагара вІалла а шура ийцаяц Респотребсоюза.

Республика районашка гІолла дулхи шуреи, царех хьаяь продукции паччахьалкхенга йохкара хинна хувцамаш.

	1990 шу январь—июль процентаща 1989 шу январь—июль нийсдича			
	производство		заготовкаш	
	дулх	шура	хьайбаш коатІара	оалхазараша шура
Ачхой-Мартановски	106	79	44	48
Веденски	135	85	47	36
Грозненски	129	100,0	48	56
Гудермесски	52	85	41	43
Малгобекски	78	107	32	57
Надтеречни	128	100,8	56	61
Назрановски	54	60	37	27
Наурски	94	101	34	51
Ножай-Юртовски	55	84	38	45
Сунженски	110	87	39	48
Урус-Мартановски	95	92	52	52
Шалински	121	81	55	51
Шатойски	108	82	53	54
Щелковской	108	95	45	56

КАПИТАЛЬНИ ГІИШЛОШ ХЬАЛЪЯР

1990 шера январеи — июлеи централизованни капитальни вложенех дІадахийтар 100,5 миллион сом, цо дІалаьцар шера лимитах 36 процент. Уж средсташ караерзаелга 1989 шера цу хана хинначул дукхха-дукхагІа лохъеннай.

1990 шера январеи — июлеи паччахьалкхен централизованни капитальни вложений четахи, предприятей фондий средстваехи 21,3 эзар квадратни метр йолча цІеношка нах чухоэшабаьб, деша даха ха йоацача бераштa лаьрхІа 420 моттиг йола гІишло халъяьй, цхьан сменагІа 280 саг тІаэца йиш йолаш поликлиника. Цунца цхьана план 11,2 эзар деша моттиг йола школаш хьае йоагІача халъяь юкъерча школа дешара школаш 3192 моттиг йолаш мара яц. Цу тайпара, школаш хьалъяь йолаялийтара план кхоачаш ца яр кхерам болаш я.

РОЗНИЧНИ ТОВАРООБОРОТИ МАЬХАХ ГІУЛАКХАШ ДАРИ

Розничний товарооборота оттабаь боарам (1990 шера къоастабаьчутІара) республика мах беш организацеша 1990 шера январеи — июлеи 87,7 процент мара кхоаачашбаьбац.

Предприятеша кІезигагІча боараме тІаийца розничний товарооборота план цу хана чухь 2,2 миллион сом тІехкхсачашъяьй. (0,3 процент).

1990 шера январеи — июлеи розничний товарооборота беррига боарам 689,7 миллион сом хилар, хІаьта соахка цу ханарчул 20 процент дукхагІа (вІаший нийсдича маьхех). Цул совгІа, соахкара из ха дІанийсъйнча тайп-тайпара чкъаьрий дехкад 18 процент дукхагІа, чкъаьрий — консерваш 33 процент, генарий даьтта — 13 процент, корта бохабу маларaш 17 процент, тІадувха барзкъаши чухь дувха барзкъаши — 25 процент, паста хІамаш 34 процент, кога тІоараска гІирс 2,3-зза. Бакъда рынок дикача хьал тІа яц. Цкъаза кхачан продукташ кІезигагІа хул. ДІадахача шера январеи — июлеи бетташка диллача дулхи кса тІара оалхазараши 3 процент, колбасаш 10 процент сельдь — 24 процент, нахча — 4 процент

Рыночни фондах Паччахьалкхен ресурсашкара хьакхухьийташ йола дулха продукташ соахкара из ха дІанийсъйнча 12 процент кІезигагІа я, фуа продукташ 3 процент.

Кхачан продукташ Іалашъяра бокхха лоархІам ба колхозни рынкий болх вІаштІехьбаккхар.

Карарча шера январеи — июлеи соахка цу хана хинначунца дистача г. Грозне колхозни рынке ехка юртбоахама продуктай боарам 1,2 миллион сом е 6 процент кІезигагІа я (вІаший нийсдича маьхех). Колхозни рынка маьхаш 15,7 процент лакхденнад. Кхачан керттерча продуктай паччахьалкхен розничний маьхий, горкопторгий маьхий, колхозни рынка маьхий боарамашкара юкъ дикка тайп-тайпара йолаш юс.

Продовольственни доацача товаращца нах Іалашбара хало хІанз а йолаш я. Маьхах наха гІулакх дар боарам 1990 шера январеи — июлеи 81,1 миллион сом е 103 процент кхоачашъяьй. Цхьабакъда 46 предприятеши организацеши. Царна юкъе завод «Электроинструмент», машинаьркъа Къулбаседа Кавказа Грозненски отделени, респотребсоюз, госцирк, минздрав, туризма Совет, халкъа образоване министерство, Минавтотранс., агропрома организацеш, Минторг.

Бахача нахаген кооперативашкеи карарча ахчах ехкай 4,6 миллион сома маьха гІишлонни кхыйолеи материалаш, уж хул 1989 шера цу хана хинначунца нийсдича, 44 процент дукхагІа.

НОХЧ-ГІАЛГІАЙ РЕСПУБЛИКАНСКИ СТАТИСТИЧЕСКИ УПРАВЛЕНИ.

Цул совгІа, уголовникаш гІаьрал дара тІаберзабу моцало а щелало а. (Соловкешка каст-каста го йиш я моцалах бІаргаш чукхийтта, ерзана шпана) карташцарча, чхьагІарцарча безамо а.

ГІаьрал, даим цунна кІалабусараш контрреволюционераш ба, профессиональни говзалца чакхдоакх.

Аз дийцача тайпара, Попов-гІайрен тІа хьакхаьчача, № 6 йолча барака чура № 9 йолча барака чу дІадигар тхо. Дахчана перегородкаша дий даькъах екъаш яр из. Хьалхарча фусаме староста вахар, шоллагІча — «казиношникаш». КхоалагІа дакъа — лагерни набахте яр. ДиълагІа дакъа тхога кхаьчадар — контрреволюционерашка. Тха фусам набахтенца юкъара пен а болаш яр.

ДукхагІа долча даькъе шпанас укх тайпара хІума дора. Уголовникаш, лаьрхІа цхьа нарушени а йийя, набахта боагІар. ТІаккха, дахчана пенах, иина кхе Іург а даьккхе, бийсана дІакхухьар тха хІамаш, кхача, ахча. «ТІехьагІа, шийй хІамаш юхаерзае саг тохавелча, валара гаргакхоачавеш» еттар цунна.

Шпанас ше катехар дилла лагерни хьакимашцеи старостацеи екъар. Из баьхан долаш хьакимаша теркалйицар тха жалобаш. Цул совгІа, цкъа старосто шо шоаш да а, аьлар, шоай хІамаш вІаши лечкъаераш.

Цкъаза, гІаьрала меттел, низагІа хІамаш дІаяхар а хулар, тІабехкарий оагІорахьара новкъостал а долаш. Масала, тха бараке вар профессор Кривач - Неманец, къаьна, могаш воаца саг (70 шу гаргга ха яьнна). КъамагІа чех вар из. Доазол дехьарча гІулакхий Комиссариате таржамхо а волаш хинна. Соловкашка 10 шу даккха вайтавар из, кхыба раш а бахкийтача № 66 йолча статьягІа — «дуьненаюкъерча буржуазена пайдане йола шпионаж ярах». Кривач-Неманец лагере лоархІаш вар наха. Керттерча даькъе из дувзаденна дар дерригаш хІана дац аьнна, долча дунеи тІарча халкъий меттaш цунна довзаш хиларца. Кхыметтел, китайски а японски а, турецки а. Шеко йоацаш дар лагере из бехк боацаш чуволлар а.

Мадам Пешковас, Максим Горьке сесаго, кулгалдеча Ціеча ЖІарга политически обществас совгІаташ чудоахка посылка яйтар профессора. Цу организаце шийй йоакко политически барашта мара йицар. Контрреволюционерех гІаьрахой лоархІаш хиина хургбар цо. Цудухьа, царга хІама кхачацар.

Профессор, бер санна, гІадвахавар посылка ярах. Бакъда, дукха хиланзар цуч гІадвахар. Уголовникаша цІаькха а бохабир пен. Инхьача хІамашта юкъе яр профессора посылка а.

Іуйрийна шантаж йолайир уголовникаша. Тхона дика довзар из гІулакх, Чекисташка гІолла профессорага письмо кхаьчар 6 червонец хьадайте, хІамаш юхалургья, аьнна. Мух хьекхача бараке шелвеннача профессора бакъхийтар из. Оаха ма дІахьийта яххаше, шийга мел дола ахча дІадахьийтар уголовникашта. ХІамаш а юхаяйтанзар, ахча а юхадалапзар...

Контрреволюционер а ш т а гІаьрал дар дика хІама лоархІар уголовникаша. Бакъда, шоай новкъоста хІама лочкъае йиш йолаш бацар.

Контрреволюционераштеи политически чарнеи лаьрхІа посылкаш Попов-гІайрен тІа къайлача помещене яда гуйрен Іан дІадаллалца, навигаци хьаеллалца. БІаьсти яьлча, кема тІа етте, монастыре хьаяйт уж.

Уж посылкаш ядача помещене дуккхаза чулилхаб уголовникаш, шоашта дІа мел йохьалур дІа а хьош. Из гІулакх — сийлен гІулакх санна могаду беррига уголовникаша. Бакъда, цкъа цар Стр. 11 ГІаьрал даьча барака чу уголовникашта яйта, кхо-йиъ посылка нийсъенна хиикай. Уж посылкаш йихьараш боабаьб уголовникаша.

Контрреволюционераш

Политически бараш Соловецки гІайренаш тІа къаьсттача фусамашка, отшельникий хьагІарашка бах. ХІаьта, контрреволюционераш — монастыре а Кемски лагере а уголовникашца цхьана ба. Монастырера фусамаш а лагерера баракаш а вІашагІъийнача шпанахи контрреволюционерехи йизза я.

Эггара халагІа болх барал совгІа, шсай фусамашка лостам барал совгІа, контрреволюционераш декхарийла ба уголовникий фусамаш цІенъе а улгаш дилла, юача хІамах дисар дІадаккха, мезаш а туташ а дІадаха. Контрреволюционерий керда парти хьама кхаьччанге а, из дІаоттайора баракаш цІенъе. ХІаьта, баракашкара мІади нувхаши. Дийца варивоацаш дукха хулар. Из хьал бІаргадайча лазар а кхетар контрреволюционерашта.

1924-гІча шера бІарччача шин бетта 1500 контрреволюционер дІаоттаваьвар Попов-гІайрен тІара лагерь цІенъе аьнна. Цу лагере даьлла хьал кхетаде атта да духхьал цхьа масал доаладича а: дукхагІа бола уголовникаш шоаш бахача баракашка нишка ухар.

Бакъда, цар беча халача белхах контрреволюционерашта уголовникаша баркал аьнна моттиг яцар. Сага сий дожадеш: цун сина лоаттам бохабеш бола контрреволюционераша бу болх ши-шегІа хила дезаш дола хІама санна тІаэцар шпанас.

Баркала меттел, цІогІарч, яппараш хьахозар царгара, бІеха мел дар гора. Лагерни администрацес массаза а шпанай оагІув хьаллоацар.

Масала, цкъа оаха администраце хьахьекха барак цІенъяьчул тІехьагІа, уголовникаша ультиматум яйтар тхона, чайи маьккхи, шекари тхьамкеи шоашта эшаш мел дола кхыдари гоа ца деш хьакхачийта аьнна. Из деррига дІадала дийзар тха ультиматум хьаеначунга. ДІаденна децаре, йийтта а йийтта, дІадоаккхаргдар тхогара мел дар, кхыметтел кога гІирс а барзкъа а.

Цу тайпара ультиматумаш каст-каста ухийтар шпанас контрреволюционерашка Монастыре долча хана а Кемь лагере долча хана а.

Контрреволюцио н е р а ш лоархІача чубоахкарий категорех цхьа белггала хІама ала хала да. Уж 3.000 ба Соловкешка. Тайп - тайпарча нахах латташ я из категори...

ЛаьрххІача лостамагІа йолча Къулбаседа лагерашка кІезига бац гуманитарни профессех бола нах: инженераш, адвокаташ, яздархой, хьехархой, лораш. Дукха ба юххьанцарчеи юкъерчеи классий хьехархой, университетий хьехархой (маІнах а кхалнах а). Шортта ба донской, кубански, сибирски казакаш. Тоъала ба Кавказера нах. Эрсех боацача советски подданех го йиш я эстонцаш, поляхаш, карелаш (царех цхьабараш, амнистех тийша а тийша, Финляндера цІабаьхка ба), жугатий.

ТІеххьарабараш шоай дезалашца цхьана хьаухийт Соловкешка, сионизмаца бувзам болаш хиннаб, аьле, бехктохкаме а эзе. «Герзашцара бандитизм» а «экономически контрреволюци» а шийна дага мел дехар а тІадулл царна ГПУ-с.

Соловкешка иностранцаш а нийслу гІа дІа мел баьккхача. Чубоахкарий эггара йоккхагІа йола тоабаш къаьнарча а кердача а эксарий эпсарех, нэпманех, гІулакхерча пахах, хьал хиннача нахах дика гІулакхаш леладаьча нахах латт. Лоацца аьлча, къаьнарча Іаьдало лоархІаш хиннача нахах.

Карарча хана Соловкешка 300 гаргга епископаши, мозгІараши монахаши ба. Кхы массехк бІаь алхха Даьлах тешаш хинна нах а ба. Уж чубеххаб УК № 72 йолча статьягІа — «дина контрреволюци, киназий рузкъана конфискаци яра духьала хилар, дина пропаганда, бераш Даьлах тешаш кхедар», иштта кхы дІахо.

Динаца гІулакхаш хинна нах, лагера хьакимаша массарел чІоагІагІа царна Іоткъам лоаттабой а, боккъонцарча деналца тохкаш ба еррига физически а нравственни а халонаш.

Бера хана денз къахьегам лоархІаш а безаш а кхувш бола дина нах лагере а массарел тІех къахьегаш бар. Администрацес а тешал ду цу гІулакха, шоаш дина наьха юхь ца йой а, аьттув мел баьпнача уж Іазапе оттабе гІерте а. Масала, узкоколейкаш дахкара болх эггара халагІчарех лоархІаш ба. ХІаьта, уж узкоколейкаш, ше мел дараш, дехкад дина наьха кулгашца.

Цкъаккха а дина гІулакх де йиш йоацаш да лагере. Попов-гІайрен тІа цхьа мозгІар вар, низах веха воккха саг. Ше леча хана, велха а велхаш, дехар дора цо комендантага, шийна владыко Илларионага причасти яйта яхаш. Коменданта, во яппараш а яь, «яйтаргьяц» аьлар

Лагере хІара ди — къахьегама ди да. ХІаьта керастта мархаш доастача дийнахь е Рождество йолча дийнахь эггара халагІа, эггара бІехагІа бола болх байт дина нахага: улгаш дуллийт, хьаштагІаш цІенъяйт.

ЛаьрххІача лостамагІа йолча Къулбаседа лагерашка чубоахк цІи хеза дина нах. Владыко Илларион — Московски епархе кулгалхо, тІеххьарча патриархе Тихона гІонча. Ше мукъа волаш а чувеллача а — цІаккха советски Іаьдалца барта ваха хиннавац из. Даим православни тІехьа лаьттав, ГПУ-с кулгалдеча «кердача церковца» денале къувсаш а хинпав. Из баьхан долаш Архангельске Іовахьийтав из кхо шу дакхха. Цига ваьллав, кхы вогІа хила йиш йоаца хьал а долаш. Москве юхавенча, дІахобихьаб «кердача церковцара» къовсам, диспуташка говзаме дакъа а лоацаш, шийна духьала волча Луначарске (Просвещене Халкъа Комиссар) коммунистически эгІор гуча а доахаш. Иштта къувсаш дукха яьккхаяц — Соловкешка хьавайтав.

Владыко Масуил (Петроградски епархена кулгалдеш хиннав метрополита Венрамяна топаш техачул тІехьагІа. «Дина контрреволюци» яхача статьягІа суд а яь. Соловкешка хьавайтав из 1924-гІча шера, октябрь бетта. Цунца цхьана цу статьягІа кхы а 6 епископи, монахаши, 12 Даьлах теша саги баьхкаб лагере. Уж санна, Даьлах тешаш хилари нах дикачунна тІабехаш хилари мара, кхы бехк боацаш бахкийтаб Соловкешка епископ Серафим, епископ Петр, Саратовски епископа декхараш кхоачашдеш вар, Казански монастыре игумен, иштта бІаьш кхы бола епископаш, монахаш, мозгІараш. Духхьал ди кхайкабеш хиларал совгІа, кинаташи элгацаши дохадара духьала хиннаб уж. Моцал тохкача халкъана эш яхаш Іаьдало ийцача «кердача церково» доладаь дина рузкъана деча гІаьралла духьала къовсам лоаттабаьб. Цудухьа, Іаьдала раьза мел воацар санна, ирача аьшкасаьргах яьча карта чухьа ниисбеннаб.

Чекисташ мишта бах

Соловецки гІайрен тІара лагерь ГПУ бІина чуйоагІача 3-гІча Конвойни полко лораю (300 винтовка). Попов — гІайрен тІара лагерь иштта ГПУ бІина чуйоагІача 95-гІча дивизе бІухоша (150 саг). Кхача дика бале а, красноармейцашта юкъе даьржа да цинга яха лазар. КІезигагІа дац царна юкъе сифилис а. Лагерь лораеш посте болча салташкара дІаиккхараш частни квартирашка бах.

Революци яьнначул тІехьагІа, цІаьхха «классови кхетам» гуча а баьккха, итташ эзараш болаш Коммунистически партена юкъебахача уголовни элементех латта Соловецки охрано ше мел йоаккха ха чхьагІар мелаши, картех ловзаши, вІашагІалеташи йоаккхар. Цу хьакъехьа лакхагІа латтача хьакимашкара массал эцаш бар уж. ХІаьта, Соловецки хьакимий вахара хьисап гаьпа да пролетарски образецана. Цхьанна а хІаманна юхаувзалуш бац Ногтев, Эйхмане, Васко, Кирилловский, Попов. Коммунистически ІаьдалагІа баха гІерташ бац чубоахкарий чотах Іалаьмате доккхий ахчаш доаха лагерни хьакимаш. Малар, барзкъа, кхыдола товараш поездашцара Москвера, Петроградера, Кемира доагІа царна. Цу тайпара шиъ состав йоассаеш хилар со се. Массехк соргагІа долча къаракъах, шампанскех, лакхара мах болча барзкъех, кога гІирсах, дикача мебелах етта яр уж.

«Хьакимаш» дуне даа харца, Соловкешка меттел, Россен ерригача Къулбаседе а дІабайзаб. Уж кад тоха гуллуш йола массазара моттиг Кемь я. Цига дІаболх монастырера а Попов-гІайрен тІара а чекисташ.

ХІаьта, Попов - гІайрен тІа Кирилловски яхачун квартире гуллалу къаракъаца доттагІал дараш. Кемпереспредпункта комендант ва из. ХьалхагІа дикача сага репутаци йолаш а хиннав, бакъдар аьлча. Соловецки «хьакимашта» юкъе нийсвелча, телхав. Ховш ма дий мишта хиннад вираца лаьтта Іаса. Истола тІа Іохайша «хьакимаш» дов ца доалаш хьалгІайтта моттиг яц.

Масала, 1924-гІча шера, август бетта Кирилловски квартире аргІанара «той» дар Булкъаш чубийтта хьаьший а цІенда а шоаш фу леладе на ховча баьннабаь. Фега ара а ваьнна юха чвенача Кирилловскена меннари диари хьаІеттaлеш бола хьаьший бІаргабайнаб. ХІаьта, цун сесаг, аханга кхаччалца ерзана а йолаш, цхьан «хьаьшана» (Поповна) мархІайоаллаш хиннай. ЭгІазвахача Кирилловске, лосттаваь кертаца наІарах техав Попов, кертаца наІарах къорг а йоаккхийташ ХьалгІеттача Попова хІама техай цІендаьна, цун бІаргасинош а дохадеш. Яьннай тепчаш. Попов, текхавеш, цІаьнгав. ЦІакхаьчача, бийнаш детташ шийй мел бола кизгабІалг а бохабеш, ерригача лагера дІахозаш цІагІа дайттад Попова: «Убили!», «Убили!».

Цу тайпара гІулакхаш коммунистически идеалашта гаьна да аьнна хет сона. Дале а, 1924-гІча шера, ноябре, московски ГПУ-ра баркалех дика письмо дера СЛОНа начальникага. Уж баркалаш Ногтеваи цун гІончаштеи «коммунизма байракх лакха лоаттаярах» хетадаьдар.

Булкъаш чубеттар кІордадича, Соловкей хьакимаш шпанай амнистировани е боалалу. Форда тІара никъ шах мукъабаьлча, 500 - нега кхаччалца саг мукъавоалийт.

Из процедура укх тайпара дІайода: уголовникаштеи уголовницаштеи тІера тІеххьара «казенни» барзкъа Іо а даьккхе, берзана бутт уж. ТІаккха, иштта берзана боллаше, билеташ дІа бе а дехке, наькъа йоагІа маькх дІакара а кховдайийя, поезда тІа хоабийя, дІабохийт Кемь яхача станце. Цига, кІала мел йисачох ка тох. Ахаш милице кара а бахе, юхакхоач лагере. Кхы а цхьа шу ю царна. ХІаьта, юхебиса ахаш берзана а болаш цІаболх.

Контрреволюционерашна цхьаь цаІ мукъавалийтавац, сона дагадоагІаш. Хан-ханнахьа хабар доалар политически бараш мукъабоахаргба аьле а, кхыча континентальни набахте дІабутаргба аьле а. Бакъда, уж хабараш дусар, шоаш хабараш долча тайпара. Политически бараш Соловкешкара дІаболхаш хилча, уж мукъабоахилга хилац из — ссылка хувцар мар.

(ДІахододар тІехьа тІайоагІача номераш тІа хургда).

Вай мехкахой

ЧАРХАШ ТlАРА ПОСТ

Къулбехьен сийнача сигала дlаьхдаь пlоrlа а теха латтачара болабелар паровоз, маршрут дlайолаялара хоам а беш. Вlашагlа ййизачара тата а деш хьайр вагонаш, тlехьайитар яьссача арара полустанок. Бе безар бlаьха никъ ба гlомара гувнаш долча яьссача ара гlолла...

— Дlадахар вай! — аьнна цlогlа техар сержанта Элихаджиев Мувсас, платформа тlарча брезент тlакхеллача низ болча армейски тягача юхе а латташ.

Йодача поездо наькъа шинна а оагlорахьа тlехьаютар йокъаенна ерзан саксаул, инкалий кlарцхалаш дола буц, цифраш тlайола бlоагlий. Вагоний чархаша цхьэтарра ду таташ, бlайха хьежа малх, духьал хьекха мух — из дерригa а шоай тайпара хоадолийташ дар. Дlоахденнача брезента тlа вижа, дог lаббалца наб е безам бар.

Нохч - Гlалгlайчен Урус-Мартановски районера «Солнечный» совхоз дагаехар, цигарча кхай тlа болх беча тракторни бригадерча шийн мехкахошта бlарахьажа, тоаденнача ялата, гороха кхаш бlаргаго безам бар цун.

Укхазара, укх совхозера вахар комсомолец Элихаджиев Советски Эскаре гlулакх де. Цу совхозе болх беш вар из. Хlанз ха яц уж хlамаш дувца, ваь а хьалкхийна а мохк бувца.

Бlухочоа дицденнадацар lуйрийна карауле развод еча хана прапорщика М. Лященкос аьнна дешаш. Из къамаьл хилар тlема мухь хьош йолча. Къаьсттача батальоне гlулакх деча а рейсагlа новкъа болхача а кагийча наьха команда чуйолча вагона чу.

— Бе беза никъ бlаьха а нах ца бахача моттиге а ба, — аьнна белгалдаьккхар прапорщика. Из ше кlезига лийнна вацар Средни Азен Казахстанен машиннаькъашка. — Чlоагlа хьожаш хила деза ,новкъа фуннагlа а хила тарлургда. Никъ ма бий из!

Мувса тlаваьгlа платформа эшалон кхоачалучахьа яр. Ташкенте хьаяь боамби чуэца машинаши чархаш йола тракторашй тlайолча ниллача ахвагонашта улув. Туркмене ахархошта хьоци яр уж.

Лоалахарча ах вагона тlарча къоарзача тюбетейках цlаьхха бlapr кхийттар сержанта...

«Эшелон югашвар! — сихха дош ийккхар бlухочун. — Форменни фуражка туллаш хlана вац хьо? Хийра саг? Порядок. яц! Саг тlакховда йиш йоаца тlема мухь ма бий уллув. Состав товарни я, пассажираш хила багlац!»

Автомат хьалха а лаьца, ах вагона тlаволавелар Мувса.

Маькара тlаваьлар из ах вагона тlа. Ше бlарга а ца вайташ, лакхера lочухьежар вагона чу. Цу чу айхха латтар трактораш. Цар тlара конденционераши фараши гаечни доагlашца хьайоахаш воаллар тюбетейнаш тухка шии зlамгсаг. Вагона чу мукъа йолча моттиге инструмент чуйола тlормеш, шиъ тракторни аккумулятор, резине шинаш Трофеш яр-кх...

— Платформа тlара бlухой болча а даха деза! — аьнна цlогlа техар вагоний чархаша деш долча таташта юкъе гlолла хоза къегаш кроссовкаш, ювхача, дика тоаденнача зlамгсаго шийцарча зlамгсатага — Царга геттара дика инструменти запасной оатхалаши хул. Дика хумаз хургья!

— Кхувргда вай-м! — аьлар тlатеlla таечни дlоагlа хьувзадеш воаллача шоллагlча «пассажиро». — Из хьайоаккхаш воаллар двигала тlера топливни насос. — Никъ бlаьха ба. Укхаза воаш хьаяьккхар новкъа lокхоссарг я вай!

Эскаре гlулакх ду шоллагlа шу долаш волча М. Элихаджиева дош хьахоззаще а дерригa кхетадир. Цунна хьалхашна бар техника йохаеш бола зуламхой. Гучогlа цу хьакъехьа опыт йолаш а говза а бар. Цар фуннагlа а дергда хlама яккхар духьа. Царца маькара хила веза. Мувса а вац цхьа моллагlвар. Халкъа рузкъа лочкъадеча бе-башха ца хеташ бlарахьежаргварех вац из. Хlаьта кхыметтел тlема кхоачамех а бlexa нулг теха шоашта хlама яккха гlертараш вlалла лоа а балaнзар сержанта. Советски Эскара тlема говзала отличника, спортсмена - разцядника. Цо кадай вагона борта дехьа баьккхар цхьа ког, говра санна, цунна lотlахайр, автомат наькх тlа хьалхьалхашка тессар.

— Паччахьалкхен духьа хала хет! — ше вагlачара чlоагlа а цlогlа техар бlухочо, зуламхоцнахьа автомат дlатlа а ерзаяь. — Соцае демонтаж, цирка чаш!

Кагий нах цlаьхха цо из аларах дегl тохаденна хьайзар, бера дlоагlаш lолийгар, дегl хьалнийсдир, мичара вера ца ховш гучаваьннача бlухочох кхерабелар. Меттабаьхначул тlехьагlа шоайла цхьа къамаьл де болабелар, саьнхбаьнна дlа-са а хьежаш.

— Довде! — Царна дагадехар кхетадир Мувсас, автомата чаккхам гlоттайир. — Мадовдалаш, пхоно кlалхардовлийтаргдац шо. Хlаьта топ нийса кхосса lомадаьд тхо. Эскаре ма дий тхо!

— Хозий хьона, командир! Хьона цlаккха хlама бlаргадайнадац, оаха цхьанкха хlама даькхадац хьа паччахьалкхенах, — аьнна цlогlа техар кроссовкаш юхачо. — Поезд йоддаше lотовсалургда тхо. Дlадахийта тхо, начальник!

— Меттахьа ца довлаш долччахьа латта! — Цlенхаштта цlогlа техар бlухочо.

— Герз тохаргда. Са бокъо я. Посте ва со. Инструкци!

Лочкъабаь бlapr лекхар цо верстовой бlоагlагахьа. поезд соцаргйолча дlакхача кхы а 20 минут йисай. Гаьна да! Тlаккха зуламхой дlа ца бохийташ совцабаь лоаттабе беза-кх. доагlаш долча тlаазарах кlалхарбаргбоацаш, хlана аьлча поезд йоддаше а оарц доаккхалургдац - ракетчицаш бийсана часовойна мара лац. Цхьа еза хlама цар тохий а мича хов.

— lоховша вагона ий тlа! — Приказ делар Мувсас. — Букъ согахьа а болаш. Сиха!

Кагий нах командага ладувгlа дезача айттар. Цу тайпара станце кхаччалца дlабахар уж. Мувсайна гаьнара бlаргабайр ше лийха нах — перроне дежурстве бола наькъацарча милице болхлой. Хьабехаш царга белгало йир цо. Шийн болата мабженашка тата а доаккхаш сецар поезд. Милиционераш хьатlабаьхкар вагона. Милиционераша дlалийцар запасной оатхалаш лочкъаеш баьхка зуламхой. Рацеца хьабийхар протокол оттадара эша нах.

Мувса вагона тlара мекхдаьтташа бlехдаьча тlош тlа lоккхоссавелар. Хьалхашна лаьца лоаттаяь автомат букъ тlа яьккхар. Эшалона дlоахала воагlар прапорщик М. Лещенко. Цо зийнабар вагона хьатlабаьхка милиционераш.

Сержант М. Элихаджиева эскаре мадоагlара лоацца дlадийцар яьссача перегоне хиннар.

— Молодец, Мувса, хьо Нохч - Гlалгlайчен визза воl ва — Могадир прапорщика, зlамигача сага белаш тlа кулг теха. Дерригa а даьд вай инструкце маяхара. Кхеравеннавац.

— Кхеравала йиш яц.

А. ТУРАНИК,
майор.

СПЕЦИАЛИСТА ХЬЕХАМАШ

Лоархlаме гlулакх

Август, сентябрь, октябрь — хьайбай унахцlенонга хьажара а эша дарба дара а дикагlйола ха я. Лазараш та духьала къовсам лоаттабеш хьайбаш чусоцадалехьа лоархlаме да помещенешта, фермай территорешта санаци яр (молхаш тохар).

Бруцеллезни, туберкулезни доахан хиннача помещенешка кlийлен теха уй, хlаьта хьаьш хьа а доахаш, 12—15 сантиметр кlоарга тlepa лаьттан тlоа дlа а боаккхаш гlулакх де деза. Иштта из болх бе беза ферма коа а. Дlахо пайда эца йиш йолаш дола уй кхох, тlалетача лаьттах lоцlен а даь, дилла деза дезинфекци еча молхаех кийчбаьча маркхал чу. Цу чу 3—5 ди даккхийтачул тlехьагlа, малха кlала докъаде деза. Дохкаденнар, пайдане доацар доага ца дича даргдац.

Бруцеллезах доахан цамогаш хиларца бувзам болаш чоалхане хьал отта мегаш да укх шера Сунженски, Шалински, Назрановски, Гудермесски, Ачхой-Мартановски районашка. Хlана аьлча, кхоачамболлаш дика чакхбаккхац цига доккхача доаханаи шинараштеи диагностически тохкамаш дара, иммунизаци, реиммизаци яра болх. Цудухьа, lангара дахара хьайбаш чусоцадергдола ха хьатlакхача йисача юкъа, из кхоачамбоацар дlалаккхара колхозий, совхозий кулгалхой, ветеринарни станцей болхлой оарцагl ца баьхача даргдац. Из гlулакх чакхдаккха дезараш я районий ветеринарни службаш.

Мехка кхыча крайшкара, областашкара кхувлача бруцеллеза духьала прививкаш янза долча доахана, шинараша из лазар доаржаде мегаш да. Цул совгlа, профилактически карантин йолча хана, царна штамп 82 яха вакцина тохаш иммунизаци еш хилча, дукха доахан остдала тарлу. Цудухьа уж тайпа доаханаи шинараштеи ткъесталагlча штампера кlезигача боарамах вакцина тохаш иммунизаци е еза. Цул совгlа Чечингтосагропрома ветеринарни отдела пурам делча мара бе а йиш яц из болх.

Профилактически дарба дараи комплексий мероприятеш чакх ца йоахача боахамашка доахана атта кхет туберкулез. Цул совгlа сиха а даржа из лазар. Цунна тешал деш да Надтеречни района «Минеральный» совхозе хиннар. Квалификаци лоха, лазарах дар кlезига ховш диагностически тохкамаш дар бахьан долаш, цамогаш дола дукха хьайбаш дита хиннад цига lула юкъе. Цар дерригa доахан цамогашдаьд. Цу тайпара гlулакх нийсдалийта хиннад Ачхой-Мартановски района «Лермонтовский», «Орджоникидзевский» совхозашка, Сунженски района Кирова цlерагlча колхозе, я. кх. дl.

Цкъа даьр кхы тlа а чlоагl ца деш дитар бахьан долаш, хьалха могаш доацаш хинна доахан дарба даьчул тlехьагlа юха а цамогаш хулаш моттигаш а нийслу кастkаста. Иштта хилар Грозненски района 1 Мая цlерагlча колхозе а. Цу тайпара кхоачамбоацараш нийс ца далийтара туберкулеза духьала боахамацна чаккхйсахача мероприятешта хадланза тlахьежам ца лоаттабе беза РАПО-й керттерча ветеринарни лораша. Гlулакх лерттlа кхоачаш ца дераш цlенхаштта бехктокхаме увза беза.

Республика шаьрача моттигашкарчен лоамашта юхерчен зонашка гурахьа хьайбаех чlоагlа латт пироплазмидозни лазараш хьовдеш йола фашкиргаш. Цар хийцца доаржаде мегаш да доахана юкъе пироплазмоз, франсаяллез яха лазараш. Иштта из нийслургдоацаш бсахамий ветспециалисташа шиш болаш кхоачашъе еза фашкиргашта духьала къовсам лоаттабеш чакхйоакхача мероприятей графикаш, хlаьта къаьстта а, уж тайпа лазараш фашкиргаша геттара чlоагlа доаржадаь хиннача, из бахьан долаш дукха доахан хlалакдайтача Ачхой-Мартановски, Веденски, Малгобекски, Грозненски районий бсахамашка.

Пироплазмидозни лазараш даьржача царца къовсам лоаттабара хlара боахаме кхсачам боллаш хила еза специфически, симптоматически молхай препараташ, масала: азидин, диамидин, батразин, беренил, сульфантрол, кофеин, глюкоза кхыяраш.

Укх шера бlаьсти тохкамаш деча хана, цамегаш долаш дукха доахан гучадаьлар. Цу кхоачамбоацара керттера бахьан-соахка гурахьа гиподерматозни лазараш та духьала шийн ханнахьен тешамен химиотерапия яь ца хилар. Иштта из кхы нийслургдоацаш, гиподерматозни лазараш ца кхетийтара лаьрххlа йолча графиках, тlеххьара яр октябрь бутт чакхбоалаш а еш, шозза химиотерапия е еза доахана.

Республика хаоттама а laлама а хьалашка атта дарж гельминтозни лазараш. Цудухьа моннезиоз, диктиокаулез, гемонхоз, хабертоз яха, кхытайпа лазараш кхетаргдоацаш дерригача хьайбашта, къаьстта а укх шера даьча къона дарашта дегельминтизаци е еза. Из болх чакхбоаккхаш пайда эца йиш я тетрамизол гранулят, панакур гранулят, нилверон, мебенвет яхача препаратех, цул совгlа пхьан процентах латтача медни купороса маркхалах.

Коа тlарча оалхазарашта гурахьа геттара кхераме да респераторни лазараш. Цудухьа уж латаргдоацаш вакцинаци ярал совгlа, лоархlаме да коа тlара оалхазараш ледадеча помещенешка хадланза царна эшаш йола микроклимат хилийтар.

Респираторни лазарашта духьала къовсам лоаттабеш доккха новкъостал ду йодтриэтиленгликала аэрозолеша. Уж етта еза коа тlapa оалхазар цамсгаш хила тарлуча юкъа хlapa кlира.

Лакхе йийца мероприятеш шийн ханнахьен тешамен чакхъяхаро хьайбай продукци алсамъяккхара шеко а йоацаш доккха новкъостал дергда.

Б. ДИКАЕВ.
Нохч-ГlалгIай НИВС лабораторе заведующи, ветеринарни lилмай кандидат.

Халкъа кхоллам

ХЬАЖИЙ—ЦlА ЯХА АРАЯЬННА БОРЗ

Цхьан берза, ше-шийца уйлаш еш ягlаш, дагадехад, хьажий-цlа яха. «Са да а вахар-кх хьажий-цlа, со а гlоргъя-кх хьажий-цlа», — аьнна нигат а даь, новкъа яьннай борз. Йодаш, йодаш цхьа дахкилг кхийттаб цох.

— Бози, бози, ма баа со, — аьнна хьоастабеннаб дахкилг.

— Буаргбац; са да а вахавар хьажий-цlа, со а йода хьажий-цlа, — аьнна, дахкилга хlама а ца деш яхай борз.

Йодаш, йодаш цхьа етт кхийттаб берзах.

— Бози, бози, ма баа со, —аьннад lатто.

— Буаргбац, са да а вахавар хьажий-цlа, со а йода хьажий-цlа, — аьнна, lатта хlама а ца деш яхай борз.

Геттара шийн болар сих а даь борз йодаш кхийттай берзах говр.

— Бози, бози, ма яа со, — аьнна хьоастаеннай говр.

— Юаргъяц, са да а вахавар хьажий цlа, со а йода хьажий-цlа, — аьнна, говра хlама а ца деш яхай борз.

Йодаш, йодаш кlаьд а еннай борз, мец а еннай, ше дагалаьцача уйлаех дехке ювла а аьннай. Сеца а сеца ше-шийга хетта аьннай бози.

— Са да вахавар хьажий-цlа, со гlоргъяр хьажий-цlа? Юха а йийрза цlенгахьа йолаеннай борз. Бlаргаяннай говра борз.

— Бози, бози, ма яа со, — аьннад говро.

— Са да вахавар хьажий-цlа, со гlоргъяр хьажий-цlа? Юаргъя даьра.

— Боккъала а lайха юэ а, сона ла тохаш когах баха хьастам хьа а баьккхе мара, ма яа со.

— Хьахьокха хlаьта хьай барг — аьнна, .борз говра тlехьашка йоаллашехьа, из мlapгаш теха кlалтlа а кхесса, едда яхай говр.

Хьанаш а лаьца, чукхийтта бlарглаш а долаш, халла когаш а текхадеш, йоагlаш латтац хиннай борз. Бlаргаяннай из lатта.

— Бози, бози, ма баа со, — аьннад lатто.

— Са да вахавар хьажий-цlа ,со гlоргъяр хьажий-цlа? Буаргба даьра, — аьнна чlоагlо яьй берзо.

— Боккъала lайха со буз а, бlарга кlарцхал дахадар сона, иза хьа а даькхе мара ма баа со.

— Мегаьд, хlаьта, малагlа бlapr ба хьа из? — аьнна, борз дlатlакхоаччашехьа, муlаш теха из кlалтlа а кхесса, дlанийкха бедда бахаб етт.

Елха а елхаш, мец а енна, яа хlама а йоацаш, из йоагlаш юха а тlакхаьчай борз дахкилга.

— Бози, бози, ма баа со, — аьннад дахкилго.

— Буаргба даьра хlанз-м. Са да вахавар хьажий-цlа, со гlоргъяр хьажий-цlа? Моцала яла а йоалл со-м, хьо ца биача яа хlама яц сона-м.

— Мегаьд хlаьта, — аьннад, борз дlахо йоаллашехьа а дахкилг баха къорга чуийккхаб.

Тlаккха йолаеннай борз цунгара дехарде:

— Хьаарабала, аз хlама дергдац хьона, хьаарабала. — Елхаш а хиннай борз, дувнаш а дуаш хиннад.

— Базбарий метта ахка гlойла со хьона хlама дергдале, хьаарабала! Кхы дахкилг хьаара а ца баьнна, ше латтача дог даьттlа еннай борз.

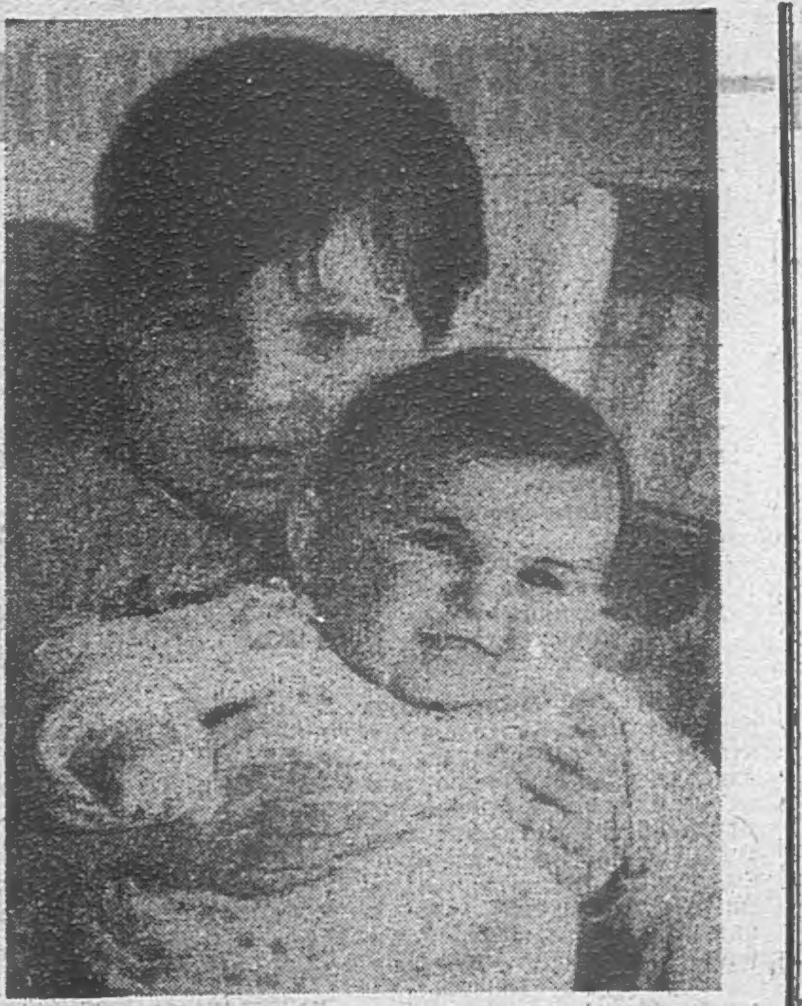

Сурт-этюд.

Кхалнаьхьа маьчеш

«Белана» яха торгови марка тlехь-тlехьа дукхагlа лоархlаш я Москве. Иштта цlи а йолаш торгови сете кхоач «ДММ» яхача советскоитальянски предприяте арахеца кхалнаьхьа маьчеш. АПН корреспондент Анатолий Друтов хиннав фирма Москвера викалаш болча.

1988 шу чакхдоалаш «Пластак машинери» яхача итальянски фирмас Москве центр хьае мегаргьяр яьлар моделей Ерригсоюзни Цlенга, цо консультативни, новкъостал а дергдолаш, кога гlирса оборудовани дlаоттадехьа а наха дlаэцаш ба. Цул кlийлен тlа арахеца доладир «Вестник моды и техники» яха журнал. Цо специалисташта дийцар дунен тlа тlорсках хlама хьаеча индустре кердачен прогрессивнии мелдарех, ассортимент хувцара влияни еча факторех.

Центр хьаяр хьалхара баьккха гlа мара бацар. Кхо бутт баьнначул тlехьагlа итальянски консультативни центро кога гlирса моделей Ерригсоюзни цlенца цхьана йола «ДММ» яха советскоитальянски предприяти хьайир. «ДММ» яхар да дизайн, моделеш, машинаш яхилга.

«Иштта къахьегилга шинна а оагlонна еттув болаш а пайдане а хилар, — йоах предприяте СССР-ерча генеральни директора Сергей Шестакова. — Оаха арахеца кога гlирс СССР-е а доазол дехьа а наха дlаэцаш ба. Цул совгlа, оаха эргайоаккхаш тоаю советски кога тlирса индустре машинни парк. Хlаьта керда практически знанеш — «ноу-хау» — паччахьалкхени кооперативни предприятешка йохк. Балха цу формас йовзийт тха предприяте цlи а».

«ДММ» яха завод кога гlирса моделей Ерригсоюзни цlагlа я. Цига болх беш ва 220 итальянски советски специалист. Завода ориентировочни низ ба шера 150 эзар сага тlаювхал кхалнаьха маьчеш арахецаш. Хlанз укх сахьата болх беш цхьа лини мара яц; бакъла цо хадданза арахец натуральни тlоараскаи замшаи 20 модель йола башха дика маьчеш. Хlанз «ДММ» специалисташ болх беш ба маlача наьха маьчеш ергйола лини хьаеш.

«ДММ»-о шийн продукцех 30 процент Москве йохк, «Велана» салоне Новочеремушкински улицагlа а Олимпийски юрта «Люкс» мода центре а. 70 процент экспорте йода. Иштта да итальянски оагlонгахьара гlулакх. Хlаьта из хьокхам ба. Французски итальянски эцархой хlама къердаш ба. Цар дика лаьрхlай СССР-е еш йола маьчеш, цудухьа дlа а ийю.

«ДММ» кулгалхошта хетачогlа предприяти, производство шер а яь, хоалуш влияни е йиш я кога гlирса советски рынка, паччахьалкхен сектора духьалара низ бола конкурент хинна дlаотта йиш а я. (НАН).

КХО БАЬРИ

Кхо баьри хиннав новкъа водаш. Са а дайна, бийса яккха сайцача, сойй-сойя говрашка гlоргва аьнна къовсабеннаб уж.

Эгтара зlамагlа вола lаббас кот а ваьнна, говрашка вахав.

Ах бийса яьннача хана, говрашка вахача lаббасага кхайкав Ярагlи.

— Яьй!

— Воай!

— Говраш йий вай?

Говраш-м даьра яр вай, lа со сомаваьккха мара. Цхьан хlаман уйла еш воаллар со.

Дlабийшаб lаббас а Ярагlи а. Хlаьта Ярагlи саннa, сомаваьнна Махьмуд а кхайкав:

— Яьй!

— Воай!

— Говраш йий вай?

— Говраш-м даьра хургьяр, lа со сомаваьккха мара, Цхьан хlаман уйла еш воаллар со.

— Сен уйла йора lа?

— Ирбаь лаьттах lочутохаш бола карта хьокха, из лаьтта хьалха lочуяхухьхьогl цо, е из дlа-юха теттеш цо?

— lа чlоагlа хlаман уйла ю, — Махьмуда а аьнна, юха а дlабийшаб. Ког дlатосабенна, сомаваьнна Ярагlи кхайкав:

— Яьй!

— Воай!

— Говраш йий вай?

— Говраш-м йоахкар вай, чlоагlа тийша болх бир-кх lа, со сомаваьккха. Уйла еш воаллар со.

— Ай, хlанз сен ю lа из уйла?

— Ярабби везан даьла яl-кха, хьадоагlаш-м ер нувраш говрашца ма енаярий оаха, цlадолхаш сенца хьор —хьогl оаха ераш, яхаш, уйла еш воаллар со.

— Говраш еций?

— Яц даьра говраш-м, со уйла е веннача хана денз а,

Нувраш ги а ехка цlаболабеннаб доттагlий.

ЦХЬОАГlО ЯР

Маьлха боса яьнна цхьа пхьагалий ордииг яр ягlаш. Шоай лазаш долча хlамашта юкъера керттерадараш дувцаш цар соцам бир: «Вайла барт боацаш хlамаш дунен чухь яц, цудухьа, массадолча хlамах кхераш я вай». Фу дергда вай хlанз», —аьнна дагаьлар уж. Царех цхьа дика кхетам болчо аьлар, вай ерригаш вlашагlкхийтача бакъахьа я цхьа барт бе, аьнна. Шеяр раьза хилар. Шоаш йиллача моттиге хьагулъелар ерригa а пхьагалаш. Цу моттиге хатта дош оттадир цар — вай цхьабарт хилба — яхар. Царна юкъе дик-дикагlа хьаькъал дол-долчо къамаьлаш дир. Дийца соцам баь lодиллар цар: вайла кхераш, цхьоагlо йоацаш хlама дунен чухь дац, вайна юкъе цхьа паччахь хила веза, аьнна.

Дукхагlаяраш цу деша тlехьа та а тайна, цар шоашта юкъе паччахь хержар дегlа воккхагlавар, хьакъала дикагlавар.

Из моттиг дайохалехьа, цу паччахьа аьлар: «Хlанз со паччахь а ва, аз яхар вай дой, вай фордал lочу а лийлха яйна дlайовла еза», — аьнна. Из ше аьнна йоаллашехьа, шийн тlод урагlдахийтар цо массанешка хоам беш шийна тlехьайовла, аьнна. Цул тlехьагlа йолаенна уж форда йисте яха дlакхаьчача, паччахьа шийн тlод урагlа а дахийта цlогlа техар «Хlанз юхасовца». — аьнна. Пхиъ-пхиъ цхьана йолаш латтача пхьагалий тоабаша аьлар: «Хlанз фу хилар цига», — аьнна. Паччахьа жоп делар: «Вайла а корта боацаш, вайх а кхераш хlамаш хиннай укх дунен чухь. Вай лела йиш йолаш я хlанз. укх хи йисте яьгlа пхьид вайх кхераенна хи чу дlачуийккхар».

Цул тlехьагlа уйла а яь паччахьа аьлар цу тоабашка: «Юха гlо шо — шоай моттигашка, цхьоагlо йолаш хила. эшаш йолча хана тlаехаргья аз шо», — аьнна.

Иштта да барт хилар.

Редактор
Х. Э. АУШЕВА.

ТЕЛЕВИДЕНИ

23 АВГУСТ
ЕРА

I ПРОГРАММА

6.30 — 120 минот.

8.35 — «Безымянный замок» яха художественни фильм. 5-гlа сери.

9.35 — «Сохрани и передай» халкъа коллективай концерт.

10.20 — «Вокруг света». Альманах.

11.20 — Берий сахьат (английски меттала урокаца).

12.20 — «Коллаж».

12.30 — Ха. ТСН.

16.00 — ТСН.

16.15 — «Баьццара лампа». Смирнова — Россете салон.

16.45 — «Приз зрительских симпатий» яха кинофестиваль. «Наследник» яхача документальни фильма премьера (г. Киров).

17.15 — Бородин цlерагlа йолча паччахьалкхен квартета концерт.

17.55 — «ТелеЭКО». Журнал.

18.30 — Ха. ТСН.

19.00 — «...16 шу далалехьен бокхагlен».

19.45 — «Самая сладкая дыня» яха мультфильм.

19.55 — «Безымянный замок» яха художественни фильм. 5-гlа сери.

21.00 — Ха. ТСН.

21.40 — МВД сводкаш тlа.

21.50 — «Один вечер с Пласидо Доминго» яха музыкальни фильм. (Английски телекомпане «Спейн Пикчер»).

22.45 — «Ступени»

00.00 — ТСН.

II ПРОГРАММА

8.00 — lуйрийнара гимнастика.

8.20 — «Сибат» яха лакхерча классий дешархошта йола литературни передача.

9.05 — РСФСР городий телестудеш. «Кузнечик» яха бераштa дола музыкальни ловзар. (Ижевск).

9.35 — «Дальний Восток» яха киножурнал.

9.45 — Вераштa—фильм. «Три веселые смены». 3-гlа сери. — «Тайна Фонимора».

10.50 — Ритмически гимнастика.

11.20 — Телефильма юхагойтара сеанс. «Семнадцать мгновений весны». 11-гlа сери.

17.05 — Передачай программа.

17.10 — Кинопрограмма.

18.05 — Республика кхаш тlа:

18.15 — «Шун книжкай тархе тlа». Вышегуров Мухьмада «Назам» яхача стихай сборниках (гlалгlай меттала).

18.35 — Реклама.

18.40 — Информационно-публицистически программа.

19.20 — «Советаши вахари» (гlалгlай меттала).

20.20 — «Я родом из 37...». Комсомольск-на-Амуре яхача городе парте горкома секретарь хинна волча И. П. Ноговицына къизача кхелах лаьца.

20.55 — «Хореографические новеллы». СССР халкъа артиста М. Лавровске дакъа лоацаш дола фильм-концерт.

21.40 — Иллюзион. «Бабы рязанские» яха художественни фильм (1927 ш.).

24 АВГУСТ
ПlАЬРАСКА

I ПРОГРАММА

6.30 — 120 минот.

8.35 — «Безымянный замок» яха художественни фильм. 6-гlа сери.

9.50 — «...16 шу далалехьен бокхагlен».

10.40 — «Лагlаш».

11.55 — НЛО: Бельгийски треугольник.

12.30 — Ха. ТСН.

16.00 — ТСН.

16.15 — Вераштa—фильм. «Цlе башмакаш».

17.35 — Поэзе миноташ.

17.40 — Философски беседаш. «Техногенни цивилизаце саг».

18.30 — Ха. ТСН.

19.00 — «Приключения растений». lилма - популярни фильм. 3-гlа сери — «Невозможная миссия».

19.25 — Актуальни интервью.

19.35 — «Безымянный замок» яха художественни фильм. 6-гlа сери.

21.00 — Ха. ТСН.

21.40 — Коллаж.

21.45 — СССР Паччахьалкхех.

21.55 — «Дерригa, са дет тlара...». Поэт М. Матусовски дагалацар.

22.40 — «Взгляд» яхача программа спецвыпуск. «Испански дневник». 1-гlа дакъа.

23.20 — ТСН.

23.35 — «Испански дневник». 2-гlа дакъа.

II ПРОГРАММА

8.00 — lуйрийнара гимнастика.

8.20 — «Капитошка» яха мультфильм.

8.30 — Г. Соловски. «Бестия, или Декамерон». Рязански областной драмтеатра йолча фильм-спектакла премьера.

10.35 — «Гаьнагlа... лакхагlа... чехкагlа...» Советски военно-воздушни низ» яха документальни фильм.

11.05 — Берий передачай оагlонаш тlа: «Когда-то в «Будильнике».

11.35 — Телефильма юхагойтара сеанс. «Семнадцать мгновений весны». 12-гlа сери.

17.15 — Передачай программа.

17.20 — Кинопрограмма.

18.40 — Информационно-публицистически программа.

19.20 — Киножурнал.

19.30 — «Гlалгlай lаьдала хьаст» (гlалгlай меттала).

20.20 — «Приз зрительских симпатий» яха кинофестиваль. Документальни фильмай премьера: «Антисоветчик Никулин», «Без вины виноватые».

21.00 — Музыкальни абонемент. «Иегуди Менухин Москвеи, Ленинградеи, 1987, 1989 шераш...». 2-гlа передача.

21.40 — «То мужчина, и то женщина» яха художественни фильм. 1-гlен, 2-гlен сереш. (Премьера).

РАДИО

23 август
ЕРА

7.15 Позывнеш. Доагlаш дола къамаьл.

7.24 Музыка.

7.30 Передачай программа.

7.35 Республикански газетий обзор.

7.45 Объявленеш.

7.55—8.00 Музыка. Хаоттам.

8.15 — 8.45 Литературеи искусствои (нохчий меттала).

11.15 Депутата бокхха бехктохкам (нохчий меттала).

11.30 Доал ца деш дола боахамаш.

11.45—12.00 Болхлочун уйлаш (гlалгlай меттала).

15.15—15.30 Юртара вахар (гlалгlай меттала).

17.15 Передачай программа. Хаоттам.

17.16 «Фольклорни жовхараш» яхача цикла передача (гlалгlай меттала).

18.00 Тlеххьара хоамаш.

18.10 Тlеххьара хоамаш (нохчий меттала).

18.20 Тlеххьара хоамаш (гlалгlай меттала).

18.30—19.00 Халкъа мукъамаш (нохчий меттала).

24 август
ПlАЬРАСКА

7.15 Позывнеш. «Сельские зори».

7.30 Передачай программа.

7.35 Республикански газетий обзор.

7.45 Объявленеш.

7.55—8.00 Музыка. Хаоттам.

8.15 Поэзе миноташ (нохчий меттала).

8.35—8.45 «Доттагlал» (гlумкий меттала).

11.15 Передачай программа. Хаоттам.

17.16 «Юртара вахар» (гlалгlай меттала).

17.31 «Цlе сийгаш» (гlалгlай меттала).

17.46 Дзейтов Тимура илли оал (гlалгlай меттала).

18.00 Тlеххьара хоамаш.

18.10 Тlеххьара хоамаш (нохчий меттала).

18.20 Тlеххьара хоамаш (гlалгlай меттала).

18.30—19.00 Лирически иллеш (нохчий меттала).

ТХА АДРЕС: 364907. г. Грозный. Маяковске ул., 92. Телефонаш: редактора — 22-45-57; редактора заместитела — 22-85-07; бехктокхама секретара — 22-84-68; отделий: идеологически — 22-53-12. промышленностеи транспортеи — 22-75-81, 22-65-01; агропромышленни—22-47-84. 22-90-66; культура — 22-64-75, 22-75-78; письмой — 22-85-64; машинописни бюро—22-89-51; корректорски — 22-89-88.

НАШ АДРЕС: 364907. г. Грозный. ул. Маяковского, 92. Телефоны: редактора — 22-45-57; заместителя редактора — 22-85-07; ответственного секретаря — 22-84-68; отделов: идеологического — 22-53-12. 22-54-84; промышленности и транспорта — 22-75-81; 22-65-01; агропромышленного — 22-90-66; 22-47-84; культуры — 22-64-75; 22-75-78; писем — 22-85-64; машинописное бюро — 22-89-51; корректорская — 22-89-88.

Газет арадувл шинареи ереи, шоаттеи деношка

«Грозненский рабочий» издательства типографи, Маяковске, 92. Типография издательства «Грозненский рабочий», ул. Маяковского 92. Заказ № 2297.